

Abdulah Ocalan

ALOZIYA
ROJHILATANAVÎN Û
ÇARESERÎ

Abdulah Ocalan

**ALOZIYA ROJHILATANAVÎN
Û ÇARESERÎ**

**WEŞANÊ KOMÎTEYA LÊKOLÎN Û
ZANISTÊN CIVAKÎ**

Akademiyên Civaka Demokratîk

أكاديميات المجتمع الديمقراطي

Pêşgotin

Rêberê Gelê Kurd birêz Abdulah Ocalan bi nêrînên xwe yê pêşdîtî di derbarê pêvajoyên siyasî yê mihtemel bi qewimin ji beriya salan gelek bûyer pêş de şîrove kirin û nirxandin. Ji bo ku rastiya roja me hîn baştir were fêmkirin bi ya me ji bo we xwendevana ev broşûr dê bibe ronahî bi van bîr û baweriyê em weke komiteya akademiyên civaka demokratîk vê broşûrê pêşkêşî we dikin.

KRÎZA MODERNÎTEYA KAPÎTALÎST Û ÇARESERYÊN MUHTEMEL

Teza bingehîn a parêznameya min ew e ku sîstema şaristaniya Ewrûpayê dewama sîstemên hegemonîk ên ji rêûresmê ye, û li ser hîmê kapîtalîzmê veguherî ye. Pêncsed salên dawî yên sîstema şaristaniya navendî ya pênc hezar salî ya bi koka Mezopotamyayî, hin hêzên pêşeng ên xwe dispêrin cografya Ewrûpayê li ser hîmê stratejiya êrîş û rizgariyê ew veguherandin sîstemeke nû ya dinyayê. Xisletên bingehîn ên ji bo tevahiya sîstemên şaristaniyan têne qebûlkirin, ji bo modernîteya Ewrûpayê jî bi heman rengî ne. Ya pêşî, reqabet û hegemonya; ya diduyan, navend-hawîrdor; ya sisiyan, konjonkturî û demên pêxîrtengiyê yên avabûnê ne. Dîsa di her sîstema şaristaniyê de hêzên hegemonîk û hêzên demokratîk-wekhevîxwaz ên di hundir de têne hewandin, di modernîteya Ewrûpayê de jî bi heman awayî ne. Nakokiya bingehîn di navbera van herdu hêzên bingehîn

de ye, û her hêz di nava xwe de jî bi nakokiyên dereceya duyemîn di tevahiya dîrokê de her hebû. Ji têkoşîna di navbera wan de bi giştî hêzên hegemonîk serketî derketine.

Kapîtalîzm cara pêşî di şaristaniya Ewrûpayê de ango modernîteya wê de bûye sîstema dinyayê. Bi avakirina yekdestdariyê li ser bazirganî, finans û pîşesaziyê, bi rêxistinkirina şewazê dewleta netewe û domdarkirina îndustriyalîzmê, gihiştîye vê hêzê. Ji bo bibe şaristaniya navendî bi giranî xwe li Rojhilata Navîn da rûniştandin, di asta duyemîn de Çîn, Hindistan, Emerîka û Efrîka kirin mêtîngeh û bi xwe ve girêdan. Sêlingên distana modernîteya Ewrûpayê xwe disipêrin wan, qabîliyetên xwe yê çareserkirina pîrsgirêkên civakî yê sedema hebûna wan in, bi temamî ji dest dane.

Palpišta bingeîn a modernîte xwe disipêriyê ango kapîtalîzm, bi xwe sedema krîzê ye. Ji ber ku qanûna kara herî zêde dike bingehe xwe, pêdiviyên bingeîn ên civak û hawîrdorê û

ekolojiya wê ji nedîtî ve tê, ti carî nikare ji krîzê xelas bibe. Hilberîna zêde û tînebûn her tim di zikhev de ne. Di modernîteyê de desthilatdarî ji nû ve weke dewleta netewe bi gewde dibe, xwe li dijî civakê bi awayekî herî zêde mezin dike û xwe bi heta faşîzmê dibe û bi vî awayî sîstema wê vediguhere rejîma şerê hundir û derve ya domdar dimeşe.

Rewşa timî krîz tenê bi rewşa timî şer dikare bê dewamkirin. Şoreşa pîşesaziyê ya li nava modernîteya Ewrûpayê hat pêşdebirin, bi tenê ji sêlingan duling xwedî kirin û bi vî awayî kir ku krîz hê bêtir kûr û zêde bibe. Sîstema ku weke sê suwarên meşerê xebitî, di derketina xwe de ji aliyê filozof Hobbes ve rê li ber hukmê “mirov gurê mirov e” vekir. Di pêvajoya hilweşînê de ji gurbûna hin kesên din derketin û bûn ew gurên neçar in ku çêlikên xwe bixwin. Qedandina hawîrdor û civaka exlaqî û polîtîk bi tenê mirov dikare welê şîrove bike. Krîza kapîtal a finansê ya roja me ya îro, rewşa herî berbiçav a krîza

avabûnê ya modernîteyê ye ku darîçav bûye. Çavkaniya modernîteyê DYE ye, di serî de YE bi lez global dibe û ev jî piştrast dike ku wê sîstembûna xwe ya dinyayê temam kiriye.

Di sîstema dinyayê de ya diqewime bi tenê krîza fîransê nîne; ji krîza avabûnê wêdetir rewşekê îfade dike. Ya mewzûbehs e, krîza şaristaniyê ya pênc hezar salî ye. Di fîransê de xwe nîşandana wê, çawa ku ji rastiye civakî qut bûye û maneya xwe ji dest daye, pêkhatina cîhaneke ferazî nîşan dide. Di ti dema dîrokê de sîstemeke şêlandinê ya ferazî di vê mezinahiyê de nehatiye avakirin. Tê texmînkirin ku hecmê vê cîhana ferazî 600 triliyon dolar e. Ev rastî, bi tenê dikare di nava rewşa mezinahiya rojane û dîrokî ya sîstema şaristaniyê de pêk bê. Di krîza roja me ya îro de, ya xweser avahiya wê ya ji sê tebeqeyan e. Şaristaniya navendî ya pênc hezar salî û şaristaniya kapîtalîst a pêncsed salî, di rewşa objektîv a krîza fîransê ya konjonkturî de di zikhev de û bi awayekî binyewî diqewime.

a- Dewletên Yekbûyî yên Emerîkayê:
DYE'yê weke hêza hegemonîk a sîstemê karîbû ji krîza avabûnê xwe bi restorekirinê xelas bike. Lê belê xwe ji nava krîzê xelaskirina wê ti carî nikaribe wê bigihîne hêza wê ya hegemonîk a di sedsala 20. de gihiştibûyê. Di serî de YE û Japonya, ew ê hegemonya xwe ji berê zêdetir bi gelek hêzan re parve bike û hewl bide dewam bike. Hegemonya DYE'yê divê bi tenê weke dewameke Împaratoriya Brîtanyayê û hevgirtiyekî stratejîk ê Ingilîstanê nemîne, di heman demê de divê rêûresma wê ya demokratîk jî dewam bike. DYE hêza xwe bi tenê ji hêmanên hegemonîk nagire, ji gelek komên cihêreng ên xwedî rêûresmên demokratîk, hêza xwe digire. Mirov dikare bibêje, DYE ji ber ku daneheva çanda maddî û manewî ya sîstema şaristaniya navendî bi awayekî serketî temsîl dike, hegemon e. Ango derfet û îmkanên wê yên xwerestorekirinê zêde ne. Şensê wê heye ku ji krîzê bi avabûneke nû derkeve, bi cîbicîkirina hêza heyî, ev yek gengaz xuya dike. Di dema

restorasyonê de wê giraniya xwe bide parastina hegemonîk. Ji bilî êrîşên çeperî, xwedî wê qabîliyetê nîne ku êrîşeke derve ya topyekûn dewam bike.

b- Yekîtiya Ewrûpayê: Welatên YE'yê di sîstema şaristaniya navendî de wê weke xwediyê veguherandina kapîtalîzmê, giraniya xwe dewam bikin. Hevgirtina xwe ya stratejîk bi DYE'yê re wê dewam bikin. Lê belê welatên YE'yê divê restorasyona bingehîn û heta reformasyonê bikin. Hêzên herî zêde kapîtalîzmê, dewleta netewe û îndustriyalîzmê reforme bikin wê ji nava van welatan derkevin. Ji ber ku dîroka pêncsed salî ya modernîteyê li koma van welatan hûrûkûr pêk hat. Nexweşî di ku de be, wê di wir de bê dermankirin, bi vê sedemê wê wisa bibe. YE bi xwe di hersê lingên distanê de weke pêdiviyeyeke reformê û berhema wê derket holê. Di rewşa berçav a Yekîtiya Ewrûpayê de bi sînor be jî kapîtalîzm, dewleta netewe û îndustriyalîzm wê bi aliyê sosyalîzm,

demokrasî û hawîrdorparêziyê ve bêne reformkirin. Gavên têne avêtin her biçe wê bi leztir bibin. Yekîtiya Ewrûpayê di cîhana ragihandinê de weke hêza herî dikare bibihîse û bizane, gelekî serwext e, û haya xwe jê heye ku bêyî van reforman nikare weke berê modernîteyê dewam bike. Jixwe ji tecrûbeya xwe ya pêncsed salî ya modernîteyê gelek tiştan hînbûye. Naxwe, îhtîmaleke xurt e, DYE bi restorasyonê, YE jî bi reformasyonê bi hev re ji krîza sîstemîk derkevin. Mirov nikare gavavêtineke nû di warê sîstemê de ji YE'yê bipê. Ev zêde li cih û rast nîne. Di mijara sîstema nû de di warê zanista nû û gavavêtina felsefî de wê karibe bi roleke navendî ya hînker û dest jê nabe, rabe. Lê di nava tevger û hêzên muhtemel ên sîstema nû de wê bi roleke bi sînor bimîne û bi roleke sereke ranebe.

c- Japonya: Yekemîn hevgirtiyê hegemonya DYE'yê li Asya Dûr Japonya, ji wan hêzan e ku wê ji krîza avabûnê herî zêde bi tesîr

bibe. Dîsa ji wan hêzan e ku wê di reformasyon û restorasyonê de herî zêde zehmetiyê bikişîne. Ji ber ku xisletên xwe yên gelekî muhafezekar hene. Di her şert û mercî de wê hevgirtina xwe ya bi DYE'yê re dewam bike. Koreya Başûr wê rola xwe ya Japonya piçûk dewam bike.

d- Çîn: Xwediyê yek ji navendên şaristaniya navendî ya kevin a Asya Rojhilat Çîn, bi senteza xwe ya lîberal û sosyalîst hewl dide ezmûneke kapîtalîzmeke xweser, dewleta netewe û îndustriyalîzmê pêk bîne. Mirov nikare jê hêvî bike ku ji modernîteya navend Ewrûpayê pêkhatineke cihê, bi cih bîne. Berevajî vê, wê hewl bide di şeweyê wê yê herî paşverû de ku em dikarin jêre şeweyê elman (prûsyayî) bibêjin, jêhatî bibe. Weke ku îdea tê kirin, mirov nikare li bendê be ku mîna hêzeke nû ya hegemonîk a navendî şûna DYE'yê bigire. Mirov dikare jê reformeke kapîtalîst a bi sînor ku jêre lîberalbûn tê gotin, bipê. Ew ê dewletdariya netewe û

îndustriyalîzmê bi awayekî herî hişk û çor dewam bike. Ji ber ku wekî din nikare barê kapîtalîzmê rake û dewam bike. Heye ku di warê sosyalîzma demokratîk de veguhere û ev yek bikeve rojeva wê. Wexta ku krîza avabûnê ya kapîtalîzmê kûr bû, mirov dikare pêşbîniya vê îhtîmalê bike. Mirov dikare Vîetnam û Koreya Bakur weke Çîneke piçûk bigire dest û bibîne.

e- Hindistan: Welatên mîna Hindistan, Rûsya û Brezîlyayê yên nikarîbûn bi temamî bi sîstemeke hegemonîk re bibin yek, lê dîsa nikarîbûn bi xwe bibin navendeke serbixwe, di demeke dirêj de îhtîmaleke zehmet e ku ji vê statuya xwe bibihurin. Ya rastî, ya pêk tînin modernîteya kapîtalîst e. Heye ku weke Çînê hewl bidin biseridin. Qabîliyeta wan a pêkanîna sîstemeke nû û xweser nîne. Rûsyayê di dema sosyalîzma pêkhatî de ev ceriband û piştî heftê salan rewşa wê ji modernîteya kapîtalîst wêdetir, ti encam neda. Li Hindistanê dibe ku rêûresmên demokratîk derkevin pêş. Çarenûsa Brezîlyayê

mirov dikare bi gavavêtinên demokratîk ên Emerîkaya Başûr ve girê bide.

f- Emerîkaya Başûr: Emerîkaya Başûr di dema krîza avabûnê de dikare gavavêtinên demokratîk ên xweser biavêje. Lê belê li van welatan hebûna avahiyên bi hêz ên olîgarşîk, dikare gavavêtinên bi vî rengî asteng bike û heta dikare berevajî jî bike. Herweha ji bo gavavêtinên demokratîk zemînê teorîk û pratîk têra xwe bi pêş neketiye. Tevî ku welatên Emerîkaya Başûr ji koma wan welatan in ku dikarin herî zêde li ber hegemonya DYE'yê rabin, zehmet xuya dike ku sîstemeke xweser a sosyalîst-demokratîk pêk bînin. Ji bo giştîkirina Kubayê, divê şerekî bi DYE'yê re li ber çav bigirin, lê îhtîmaleke kême ku karibin vê bikin. Ji ber ku bi serê xwe hêza wan têra vê yekê nake. Sedema qelsiyê, jariyên bûrjûwa piçûk in ku di asta pêşengiya hêzên demokratîk de ye. Lê dîsa jî di lêgerîna sîstema sosyalîst-demokratîk

de Emerîka Başûr bi hêzên xwedî herî îdeal, weke laboratuwareke zindî xuya dike.

g- Efrîka: Efrîka hê jî hêza wê gelekî bi sînor e ku karibe li ser navê xwe gotinekê bibêje. Di pêvajoya derketina ji mêtîngerîya klasîk û qebîlegiriyê de ye. Wer xuya dike ku çarenûsa wê bi çarenûsa dinyayê ve girêdayî ye. Kîjan xweda yan jî hêza gelparêz hukim dike, ew li gorî wê dimeşe. Mirov nikare li bendê be ku weke Emerîka Başûr bibe xwedî ezmûnên laboratuwareke civakî. Ya rastî mirov wê weke dayikeke hêviyê dide bibîne, zêdetir di cih de ye.

h- Rojhilata Navîn: Eger mirov Rojhilata Navîn ne weke koma welatan, weke herêma çandeke qedîm bigire dest, ev yek dikare encamên manedar bide. Ma ne hêza nûnerî û orjînaliya çanda Rojhilat dike. Ya rastî zemînê wê ye. Çar hezar û pêncsed salan hêza gemonîk a şaristaniya navendî ye. Xwediyê neolîtîka deh hezar salî ye. Dîrokeke bi vî rengî herçiqasî bûbe hewcedarê şaristaniya Ewrûpayê –ew

Ewrûpaya ji wê girtiye divê mirov ne li bendê be ku hema biqede. Modernîteya Ewrûpayê di dused salên dawî de giraniya xwe daye ser Rojhilata Navîn. Ewrûpayê karîbû modernîteya xwe bi tevahiya dinyayê bide qebûlkirin. Di roja me ya îro de çawa ku bi awayekî gurrûgeş li tevahiya dinyayê pêk tê, mirov bi heman rengî nikare bibêje li Rojhilata Navîn bi temamî bi ser ketiye. Ne ku hêzên xurt ên dewletan li hemberî Ewrûpayê hene, zehmetiyê dikişîne. Eger hêzên bi vî rengî hebûna wê karê wê hêsan bûya. Ya li ber xwe dide û têk naçe, rêûresma çandê ye ku dîtina wê zehmet e. Kesên xwe nûnerên hemdem ên herêmê dihesibînin bixwazin jî weke çandên din yên ku li deverên cuda yên dinyayê xwe teslîmî çanda Ewrûpayê dikin, ev çand wê xwe teslîm neke, ji ber ku teslîmbûnê red dike. Ev redkirin ji hêza temsîlê wêdetir ji hêza rêûresman tê. Lê ev rêûresm, ne weke Îslama radîkal ne jî weke sosyalîzma pêkhatî, xwedî îfade ne. Herweha kapîtalîzm, dewleta netewe û îndustriyalîzma modernîteyê di wê qabîliyetê de

nînin bi rêûresmê re pev bikelin û bi yek bin. Ya diqewime rewşeke tîpîk a kaotîk e.

Di dîrokê de cara pêşî senteza Rojhilat-Rojava bi Skenderê Mezin pêk hat. Mirov dikare bibêje vê yekê bi awayekî serketî rêûresma pêncsed salî temsîl kir. Rêûresma Helenîstîk weke çandekê serketî bandor li tevahiya şaristaniyên piştî xwe kir. Şûn û şopên mezin di nava çanda Mûsewî, Xirîstîyan, Islam û Hindê de hişt. Zanîbû bibe hevîrê bingeşê modernîteya Rojava.

Dema, jêre Seferên Xaçperestan tê gotin (1100-1400), Rojava weke Ewrûpa (pêngava Skender di bingeşê xwe de xwe dispêre çanda bajêr û çanda qebîleyan a Balkanan), qraltî û prensî weke hêzên serdemê yê gav ber bi mezinbûnê avêtin û giraniya xwe dan ser Rojhilata Navîn, nedihat payîn ku heman serketinê bi dest bixin. Ji ber ku weke çanda maddî û manewî cîhana piştî xwe dabûnê, di her warî de ji Rojhilata Navîn paşvetir bû. Lê ji vê

çandê ya ji wan re hewce fikir, karîbûn bigirtana. Ev jî bi awayekî serketî kirin û şaristaniya xwe bi vê çanda rûniştî stran û mezin kirin.

Êrîşa dused salên dawî ya Napolyon destpêkirî, Brîtanyayê pêşde bir û DYE dewam dike hê jî dom dike. Nexasim di roja me ya îro de ji Afganistanê heta bi Fasê, ji Qafqasan heta bi Nava Efrîkayê li gelek herêman weke şerên sar û germ dewam dike. Ya diqewime rewşa herî qels a sîstemê ye. Ya rastî, xeletka herî qels a modernîteya Rojava, Rojhilata Navîn a ji rêûresmê ye. Di dused salên dawî de hewl dan sêlingên distanê bidin rûniştandin, lê ji kûrkirina kaosê pêve bi roleke din ranebûn.

Hevkarên modernîteyê yên bi Îslamê cîlakirî, çi yên radîkal çi jî yên nerm, di rewşa kaotîk de bûn serê biskê. Ne weke Îslam ne jî bi awayekî din kapasîteya wan a bibin sîstem nîne. Tevî ku li herêmê ji anarşî û kaosê wêdetir rewşek heye, mirov nikare behsa gavavêtinên serketî bike. Ya

mirov dikare behsa wê bike û bibêje ew e, rewşa kaotîk her dikele. Her kel di wê rewşê de ye ku xusûsên nû pêk bîne û tevlî xwe bike. Di encama vê kelê de îhtîmalek heye derkeve holê, ew jî dibe ku sentezeke Rojhilat-Rojava be. Ne Rojhilat dikare cinsekî ji şaristanîyên xwe yê kevî ji nû ve zindî bike, ne jî Rojava bi awayekî yekalî dikare modernîteya xwe enjekte bike. Xweserîya senteza pêk bê, wê qabîliyeta bersivdana pîrsgirêkên civakî ya tevgerên rêxistinî û avahiyên zanistî diyar bike.

Aliyên mijarê di gavavêtinê de wê hevdu înkâr nekin, ev yek îhtîmaleke qels e. Têra xwe eşkere bûye û derketiye holê ku gavavêtineke nû wê bi zanista oryantalîzma Rojava pêk neyê. Zanista xwezaya civakî ya Rojhilat bi tenê li benda pêşengên xwe ye. Gavavêtina tê xwestin, bi hilberîna vê zanistê, bi rêxistinkirin, bi tevgerkirin û civakbûna wî, dikare pêk bê. Beşa ji niha û pêve wê îhtîmala vê çareserî û gavavêtinê bigire dest û guftûgo bike

DI CIVAKA ROJHILATA NAVÎN DE KRÎZ Û ÇARESERIYA ŞARISTANIYA DEMOKRATÎK

A- LI ROJHILATA NAVÎN RAST TERÎFKIRINA JIYANÊ

Wezîfeya bingehîn a zanista civakî rast binavkirin û terîfkirina jiyane ye. Ji rahibên Sumer û Misriyan heta bi zanyarên civaknas ên pozîtîvîst ên îddîa dikin ku bi karê zanistê radibin, tevî ku maneya jiyana civakî terîf nekirine, li şûna vê wezîfeya herî bingehîn, îfadeyên mîtolojîk ên berevajî û mirovan korfêhmî dikin pêşdebirin. Ma ne jiyana heta di çarçoveya civakî de neyê terîfkin, mirov nikare behsa zanista civakî bike. Tişteki neyê binavkirin û terîfkin zanista wî jî nabe ku were pêşdebirin. Bêguman ev rewş jî di sistemen şaristaniyan de bi avakirina çeloxwarî ya heqîqetê re têkildar e. Di sistemen şaristaniyan de ji kêliyên destpêkê heta roja me ya îro, heqîqeta jiyana civakî nehatiye eşkerekirin û tevî

vê yekê bi kategoriyên mîtolojî, dînî, felsefî û zanistî bi zêdeyî hatiye çeloxwarîkirin û bi şêweyên çewt hatiye avakirin û vegotina wê hatiye amadekirin. Herweha, ev vegotin bi huneran hatine cîlakirin. Çanda maddî ya şaristaniyê bi çanda wê ya manewî re dixin nava têkiliyeke diyalektîkî, bi vegotina dîrokê ya tê zanîn an jî ji bo zanîna wê destûr tê dayîn, di çarçoveya xwestek, bawerî û berjewendiyên xwedayên tazî û bi maske de, şêwazekî jiyane bi evdan dan qebûlîkirin. Herçiqasî ev şêwazê avakirina jiyana hegamonîk û dayîna qebûlîkirina wê li nerazîbûn û berxwedanên bê hed û hesab ên zanyarî, tevger û koman, rast hatibe jî dîsa karîbûye hebûna xwe dewam bike.

Min hewl da di beşên cûrbicûr ê parêznameya xwe de, nexasim jî di beşên bi azadiyê re têkildar de bi giştî jiyane, bi taybetî jî jiyana civakî ya mirov, terîf bikim. Li bin rohnîya vê bibîrxistinê, li gorî min careke din hewce bû ku der barê jiyane de terîfeke cewherî bikim.

Nemaze li Rojhilata Navîn qirkirin, tevkujî û reşkujiyên rojane bi serê jiyanê de tèn, min neçar dikin ku ez der barê jiyanê de terîfeke asta wê pêşketî û hê bi kûrahî were fêhmkirin, bikim.

Li gorî min zirara herî mezin a kapîtalîzmê di tinekirina terîfa jiyanê de ye. Ji vê jî wêdetir, bêbextî û xiyaneta herî mezin bi têkiliya jiyanê ya bi civak û hawîrdorê re kiriye. Hemin di vê de sîstema şaristaniyê ya li pişt a wê, bi qasî wê berpirsiyar e. Tê gotin em di dema herî bi hêz a zanist û ragihadinê de ne. Lê tevî vê pêşketina awarte ya zanistê, gelekî seyr e ku zanist hê jî nikare jiyan û çarçoveya wê ya civakî terîf bike. Naxwe divê mirov bipirse: zanista çi û zanist ji bo kê? Çiqasî bersiva van pirsan were dayîn, ewqasî wê baş were fêhmkirin ka çima zanyarên civakî bersivê nadin pirs a bingehîn a weke “Jiyan çi ye û têkiliya wê bi civakê re çawa ye?” Dibe ku ev pirs gelekî besît xuya bikin. Lê hebûna jêre mirov tê gotin bi qasî jiyana xwe manedar e. Piştî ku ev jî nehat fêhmkirin ma çi

qîmeta mirov heye! Di vê rewşê de belkî veguhere mexlûqekî ku ji heywanekî, heta ji jiyana nebatekê bêqîmetir be. Mirovatiyeke maneya xwe, heqîqeta xwe nizanibe yan nîne yan jî hebe jî bi awayekî herî rezîl û herî hov heye.

Li Rojhilata Navîn eger mirov bimeşe bifikire, wexta bifikire jî bimeşe wê zêhniyetê manîdar bibe. Ew wextê her tiştê bi awayekî xweza zindî bibe, mîna serdema neolîtîk mirovê bi awayekî pîroz û coş nêzî her tiştî bibin û maneyê bidinê. Wê ramana mîtolojîk a serdemên şaristaniyê ku bi dersan tijî ye, dîsa pirtûkên hîkmetan yek bi yek li pêşiya me vebin. Wê wextê wê dîroka mirovatiyê, ew şaristanîbûna pîroz û xeternak, ya bi heyecan û mirov matmayî fikir, jiyana payeberz fikir û pir piçûk dixist, were xwendin. Maneya rastîn a ezmûnên ew peyxemberên mezin di pirtûkên pîroz de cihê xwe bibînin. Ji nû ve, wê çemên miçiqîne biherikin; kavilê bibin bajar; li tîl û

deştan gundîtiya nişmî geş bibe. Ji yê zalim heta yê dewlemend, ji Nemrûd heta Qarûn, ji Eyûb heta Mezlûm, ji Ferhad heta Kemal nirxên reş û sipî derkevin holê. Şerê zêhniyetê ew e, ev hemû nirx werin ziman. Di mejî û dilê me de hêşîn bibin. Ew wextê ti hêz û pêdiviya rezîl a jiyânê, ji bo sergerandinê nikare bibe bahaneya me. Emê van hemûyan, bi têgihîştina xwe ya bi qasî deryayê, bi îradeya xwe ya mîna lehiyan bi coş çareser bikin û li dawiyê bihêlin. Ew wextê polîtîka yan jî eskerî emê bi dahiyane li ser wan rawestin û bi awayekî destanwarî bersivê bidin.

Li ser zeman û zemînê îro yê Rojhilata Navîn em nikarin bi helwestên netewparêzî, dîndarî, rastgirtî û çepgirtiyê bigihîjin hedefê. Bi vegotîneke peyxemberwarî em nikarin xwe ji kufrê xilas bikin. Bi çepgirtiya nû, bi civakîbûna sîvîl a xêşm û tevgera jinê ya ji ked û dîrokê bêxeber jî mirov nagihîje ti qonaxê. Mirov bi van meşên bê îman û xwediyê van zêhniyetan, bi van bûrjûwaziyên piçûk ên îflas kirine û

tengavbûne tenê dikare biçe ger û geştê. Hela hela bi kesên kurtêlxur, kesên heyranê text û kursiyê re tu ne dikarî baweriyekê û ne jî fikrekê biparêze. Bi vî rengî zehmet e, bersiva gel û mirovên Rojhilata Navîn ên pir bi serê wan de hatine, bi hezaran derb xwarine, were dayîn.

Em wexta li ser rastiya civakî ya Rojhilata Navîn tevbigerin û bi vê zêhniyeta tarîfa wê hat kirin hundurê wê tijî bikin û bimeşin, ewê me bibe cihên dîrok lê hatiye veşartin, ewê me bigihîne dilê wê yê vemiriyê û bigihîne rastiya wê ya li rohnîyê digere. Wê wextê li nav zeviyên têkoşînê gavê bêne avêtin û hem jî gavên li gorî rastiya dîrok û evîndarên azadiyê. Wê ti kesê nikaribe rawestîne, eger were xapandin, li îxanetê biqewime jî, were kuştin, dîsa jî wê ji deverekê derkeve û ber bi hedefa xwe ve bimeşe. Wê wextê dîrokê bibe ya me, dilê hemû bi me re hilbiavêjin. Wê wextê rastiya civakî wê bibe xwedatiya afirîner a hebûna me. Gelên me

wê bibin xwediyê azadiya bi hezarsalan e li hêviyê ne û mafê wan e.

Civaka Rojhilata Navîn di derketina ji kaosê de alternatîfa hîlbijêr e, divê herêmi nebe; xwedî taybetiyekê be ku karibe ji bo pirsgirêkên azadiyê yê gerdûnî jî bibe bersiv. Li herêma çarenûsa pêngava global tê xêzkirin. Ji ber ku serketina sîstema bi pêşengiya DYE û paşeroja hemû dunyayê destnîşan dikin ev rastî welê ye. Blokên îqtîdarê ji hêzên feodal ên sedsala 20. pêk anîn û bêtir veguherînin hebûna xwe dewam dikin ku îhtîmaleke zehmete veguherîna wan, ji lewra zemînê berfireh ê civakê di bin tehekumeke giran a kevneşopiyê de dijî neçare bikeve pêvajoyê. Ev yek ji bo hêzên kapîtalîst ên global ku dixwazin xwe ji nû ve ava bikin jî hewceyîyek e. Lê girseyên gel ên hişyar bibin, diyar nîne wê bi van daxwazan bêne bi sînorkirinan na. Rewş bi guman e. Diyar nîne wê ji Qutiya Pandorayê çî derbikeve. Hewldanên azadker û afirîner ên di neqeba kaosê de wê vê

rewşa nediyar destnîşan bikin. Wê demeke veguherînê ya pratîk bibe ku di ti dema dîrokê de nehatibe dîtin. Mîna ku bajar werin avakirin, ji nû ve sazkirina civakê di rojeva dîrokê de ye. Di bingehe zehmetiyên Rojhilata Navîn de ev rastî radizê. Ji nû ve avakirina sîstema serdest û sazkirina hêzên azadiya civakê ya gelan, wê bibin têkoşîneke mezin bi nakokî û têkiliyên di zikhev de bimeşin.

Beriya em li ser blokên ku wê ji nû ve werin avakirin rawestin, divê em polîtîkayê li gorî xweseriya herêmê tarîf bikin. Wek rêveberiya pratîk a civakan dibe ku tarîfên polîtîkayê yên rojane û li gorî demê biguherin. Mînak, em dikarin polîtîka muhafezekar wek polîtîka civakê di cih de dihêle û polîtîka pêngavê wek ya civakê pêş de dibe, tarîf bikin. Tarîfeke sêyemîn jî dikare derbarê naverokê de be. Eger bloka dewletê eleqeder bike, ew polîtîka dewletparêz e, eger girseyên gel ên li derveyî dewletê eleqeder bike, ew dibe polîtîka

demokratîk. Guhertinên di asta herî jor de mirov dikare wek polîtîka bilind û eger qadên hînê bi sînor eleqeder bike, em dikarin wek polîtîkayeke teng an jî zemîn bi nav bikin. Nuqtaya hevbeş a van hemû tarîfan ev e; ji hunerê guhertin, veguherîn û rêvebirina civakê re polîtîka tê gotin. Xebatên polîtîk karûbarên civakî ne. Eger hewldanên zêhniyetê, utopya, proje, plan û xebatên bernameyê bin, hewldanên polîtîk jî xebatên perwerdeyê, rêxistiniyê û çalakiyê ne. Divê mirov xebatên zêhniyetê û yên polîtîk tevlihev neke, her weha divê mirov berovajiyê wê jî neke. Mirov dikare mîmartî, hostatî û karkertiyê di qada civakî de wek hunerekî nazenîntiyê dixwaze hunerê polîtîk bi nav bike. Ji bo mirov polîtîkayê bike divê xwe ji aliyê zêhnî ve amade kiribe û di warê pratîk de jî ji bo rêvebirina civakê amadekariya hewce ya ji bo guhertin û veguherînê kiribe, yanî qabîliyeta perwerde, rêxistinkirin û çalakiyê. Bê sedem ji polîtîkayê re nayê gotin; hunerê xwedayî. Wexta tê gotin; qral-xwedê, siya-xwedê sultan, rengê

xwedê yê li rûyî zemîn dewlet, ya rastîn hunerê xwedayî tê destnîşankirin. Di analîzkirina dîn û mîtolojiyê de divê mirov sosyolojî yan jî ilmê civakî baş bixwîne.

DYE û şîrîkên wê yên neqane li Rojhilata Navîn şêwazê eskerî-polîtîk pir dimeşînin. Lê divê mirov piratîka eskerî ji polîtîkayê cihê neke. Polîtîkayek li cihê têkoşîneke çekdarî û dijwar hebe, navê wê eskerî-şer e. Di vê rewşê de diyarkerê sereke şer e. Li cihê dengê çekan tê birrîn, polîtîka wek xebatek dewama artêşê derdikeve pêşîya me. Yanî di vir de berovajî formula Clausewitz bi cih tê. Ya şer diyar dike ne polîtîka, şer polîtîkayê diyar dike. Li Iraqê ev rastî pir eşkere xuya dike. Li Iraqê rêya polîtîkayê – polîtîka nû – şerê teknolojiya dawî ya DYE vedike. Jixwe di tevahiya dîroka Mezopotamyayê de li serê rêya polîtîkayê timî şer hebû. Şerê dawî vê rastiya dîrokî bi awayekî sadiqane nîşan dide. Wexta sura şer sist bibe yan jî bi temamî bikeve, wê xebatên polîtîk bi lez

dibin. Ji lewra polîtîka beşê şer ê bêyî sîleh e. Xebatên perwerde, rêxistinî û çalakiyê yên bêyî şer, xebatên polîtîk in, xwe dispêrên zêhniyeta xwediyê şer. Di vê çarçoveyê de DYE û şîrîkên wê, bi alîkariyeke xurt a eskerî di serî de li Iraq û Afganîstanê li gelemperiya Rojhilata Navîn li ser hîmê zêhniyeta ‘Projeya Rojhilata Navîn a Mezin’ polîtîkayê ji nû ve ava dikin, rê ve dibin, diguherin û dewam dikin. Me ev xebatên wan di beşê berê de bi sê sanaryoyan bi kurtî anîbûn ziman.

Li dijî vê yekê, pir girînge ku em wezîfeyên hêzên azadîxwaz ên dijberên tehekumê zelal bikin. Wê wezîfeyên wan ên li ser hîmê parastina civakê û gel bi têkoşîneke polîtîk a çî cureyî were meşandin? Ji bo vê me tarîfa xwe ya zêhniyeta hewceyî pê heye, kir. Me tarîfa polîtîkayê jî kir.

Di dorê de polîtîka berçav û objektîf tê. Wezîfeya li rêza serî ew e ku bi helwesta demokratîk û civaka komîn a gelan ku bi navîkê

bi dewletê ve girêdayî nîn in, xebatên demokratîk werin meşandin, pêşdebirin û bi kalîtekirin. Divê wek prensîb ti car navenda wê bi dewletê re nebe. Nakokiyê mezin e, azadiya civakî têkiliya navenda wê bi dewletê re hebe. Tenê hêzên tehekumkar dikarin wek navendeke dewletê bixebitin. Ji lewra hêzên civakî yên li ser hîmê azadiyê tevdigerin nabe bi hêzên tehekumkar re bikevin têkiliyê, berovajî wezîfeyek wan a bingehîn ew e ku li dijî van hêzan rawestin. Di vê çarçoveyê de li derveyî dewletê navenda wan demokrasî ye. Em tarîfa xwe ya demokrasîyê jî ji ya bûrjûwazîyê cihê dikin ku ew demokrasîyê wek perdeyek dewletê dibînin. Ji Atînayê heta yekemîn sîteyên Sumeran demokrasî nebû dewamek dewletê û ne jî dewlet bû ya wê. Ji ber ku li cihê yek dest pê dike ya din zelûl dibe, li cihê yek diqede ya din serketina xwe îlan dike. Divê mirov vê rastîyê baş ji hev bike. Demokrasiya ku DYE û şîrîkên xwe jî ferz dikin, demokrasiya zumreyê bûrjûwa-feodalane ku xwe dispêrin tevneke xurt

a eskerî û îqtîdarê. Hêzên azadiya civakî, her çend xwedî hêzeke kêr a parastina civakê bin jî ew polîtîka demokratîk wek hîmê xebata xwe dizanin. Di nav xebatên polîtîka demokratîk de çalakî, rêxistinkirin û perwerdeya polîtîk, huqûqî, xwepêşandanên bi armancên ekonomîk, mîting, protesto, serhildan û şer (şert mecbûr bikin) kom û ferdên di bin tehekumê de hene. Ev xebat an wek xebatên rojane têne rêvebirin an jî wek xebatên guhertin û reformên normal têne kirin. Eger naveroka wan hînê tijî bibe, wê wextê dibe xebatên şoreşgerî. Xebatên demokrasî û îqtîdarê ya sîstema serdest çiqas pir bibin, ew çend bi xebatên demokrasiyê yên hêzên azadîxwaz re dikevin nav hevdu û caran jî wê bîne dijberî hevdu.

Divê mirov nekeve şaşiyên şoreşên ku Ingilîz, Fransî û Rûsî ketin navê. Ew jî ev e; divê her du alî jî xebatên xwe yên demokratîk ji bo înkâr û tinekirinê nemeşînin an jî di nav hev de nehelin û rê li ber felaketekê venekin. Divê pir bi

nazenînî tevbigerin ji bo nekevin şaşıyeke dîrokî mirov dikare jê re bibêje rastiya îcbarî jî û rê nedinê. Di navbera her du demokrasiyan de dibe ku têkilî û nakokî jî hebe. Her weha dibe ku di nav hev de jî bimeşin û dibe werin dijberî hevdu jî, lê ya divê bala mirov li ser be û nebe ew e ku bi meylên înkâr in û tinekirinê helîn nebe û rê li ber yekrengbûnê venebe. Divê mirov pîvanên bihevrebûnê û lîdijhevbûnê baş destnîşan bike. Di demokrasiyê de yekdengî û yekrengî her tim xeter e. Piştî wê înkara demokratîk tê. Her kom çî li der ve û çî jî li hundur bi nazenînî nêzî alternatîfa xwe ya demokratîk bibe ew payeberzî û hostatiya demokratîk e. Berovajiyê wê jî polîtîka qralê fîlozof ê Eflatonîk ê mîtolojîk qral-xwedê ye; yanî palîtîka her cure faşîzm, totalîtarîzm, hiyarerşî, despotîzm û dîktatorî ye. Di encamê de antîdemokratîzma sîstemên tehekumkar e.

Demokrasiya li Rojhilata Navîn pêş bikeve bi îhtîmaleke mezin wê têkel be. Ewê hem

daxwazên komên kedkar ên civakî, hem jî daxwazên bûrjûwa-feodal di zikhev de temsîl bike. Êdî dem derbas bûye ku demokrasî tenê ya bûrjûwaziyê be. Jixwe ti car bi serê xwe bi awayekî xam nehatiye bi cihanîn. Ev tarîfên me nayên wê maneyê ku wê demokrasiya komên gel û demokrasiya bûrjûwaziyê her yek ji wan bi serê xwe bi cih neyê anîn. Her koma gel wê demokrasiyê xwe bi awayekî têr bijî û divê bijî. Çiqas demokrasiya xwe ya cewherî dawerivîne hundurê xwe wê karibe ew çend bi kom û çînên din re demokrasiyeke hevpar bi pîvan û tecrûbe bimeşîne, biguherîne, veguherîne.

Em di çarçoveya rohnîya van analîzan de ji nêz ve li têkiliya di navbera demokrasî û rastiyên civakî yên Rojhîla Navîn de binerin. Me dît ku têgîna demokratîzekirina dewletê têgîneke rast nîne. Ya rast ew e ku dewlet di mijara demokrasiyê de bi berpirsiyarî tevbigere. Tevgera bi berpirsiyarî tê wê maneyê ku zêhniyet, avahî û kiryarên demokrasiyê qebûl

dike. Mirov dikare bibêje; ev rewş dikare hêz û mezinahiya dewletê bi sînor bike. Rast e. Jixwe hebûna demokrasiyê bi sînorkirin û piçûkirina dewletê ye. Li welatên demokrasî bi tesîr bi cih tê anîn, dewlet tenê ewlekariya giştî têkûz dike û bi heman awayî pêdiviyên hevpar ên gelemperiyê bi rêxistin dike. Ji lewra tarîfa dewletê di vê çarçoveyê de jî divê ji nû ve were kirin. Di demokrasiyê de dewletên klasîk ên tehekumkar nabin. Dewlet û demokrasî di vê çarçoveya bingehîn de tenê dikarin bi hev re bibin. Di şert û mercên serdema heyî de ne bi tevahî dewleta klasîk û ne jî bi tevahî derfetên rêveberiyê yên demokratîk hene. Em di vê çarçoveyê de dikarin bibêjin di vê serdemê de em ji dewletê derbasî demokrasiyê dibin. Di serdemên derbasbûnê de bi piranî sazîyên bingehîn ên rabirdû û dahatûyê bi hev re dimeşin. Mîna serdemên feodalîzm û kapîtalîzm di zikhev de meşîyan.

Li Rojhilata Navîn pêşketina demokrasîyê pir bi sînor e. Fikir û refleksên wê hînê baş hişyar nebûne. Tevî ku hêviyên xurt ên koman hene jî dewleta hezar salan a ceberût bi tepeserkirineke tund ev hesret û hêvî xistine xewê. Car caran ev hesret û hevî teqiyane, isyan kirine, lê dîsa jî karektera despotîk a dewletê bi awayekî bêrehim hemû xistine bin erdê. Lê rastiya vê serdemê bi vê avahiya dewletê re nakok e, lewra hesretên ji bo azadî, wekhevî û demokrasîyê hişyar dibin. Bûyer û pêşketinên di sedsala 20. de bi nîşaneyên vê rastiye tijî bûn. Di sedsala 21. de ji bo bi cihanîna hesretên hezarsalan îhtimaleke xurt a pêşketinê xuya dike. Cografya vê pêvajoyê herî ji dawiyê ve dişopîne welatên Erebiyê. Ji ber ku avahiya etnîk û dînî hewceyî dewletê hatiye kirin, tebeqeya jor a dewletê li ser hîmê berjewendiyên xurt hatiye danîn, hişyarkirin û livandina refleksan zehmet dibe. Hewceyî bi destwerdaneke ji der ve dibîne.

Ji ber ku heta niha Îsraîl di himbêza Ereban de pêş ket netewparêzî û dîndariya Ereban jî xurt kir, lê êdî rewşeke berovajî li ber derî ye. Êdî hemû dunyayê jî baş fêm kir ku şerê Erebi-Îsraîlê yê kronîkbûyî bi netewparêzî û dîndariyê çareser nabe. Eger pêşengiyên netewparêz û dîndar li dawiyê werin hîştin û pêşengên demokratîk derbikevin holê wê ev rewşa heyî ya kilîtbûyî vebe. Di mînakê Qibrisê de jî hat dîtin, hem şertên der ve, hem jî yên hundur ji bo meyla çareseriya demokratîk derfet û îmkânên xurt didin. Ji bo vê yekê Projeya Rojhilata Navîn a Mezin bi planên berçav dikeve rojevê. Nexasma demokratîzekirina Erebîstana Suûdî û Misrê girîng tê dîtin. Welatên din ên piçûk ên Ereb mîna ku ji rewşa Iraqê ders wergirtibin neçar eleqeyê nîşanî demokrasîyê didin. Ji der ve raya giştî ya cîhanê, di hundur de hesretên demokratîk û komîn ên civakê ku bi hezarsalan hatine tepisandin û ji rê hatine derxistin, li ber hişyarbûnê ne. Dewletên Ereb ên despotîk demeke dirêj nikarin li hemberî van her du

rastiyan li ber xwe bidin û rê li demokrasiyê venekin. Navên wan ên komar û melîkiyet di warê demokratîkbûnê de ti rola wan nîne. Her du jî meyla wan a despotîk xurt e. Ya girîng ew e ku ji bo demokrasiyê bi berpirsiyarî tevbigerin û rê bidin piçûkbûn û bi sînorkirina dewletê.

Ev dewletên bi ser sîstemên mêzîna kevneşopiyê piştî salên 1990 hebûna wan xurt bû. Li herêmê hebûna hegemonîk a DYE wê van dewletan ji bo bikevin statuya eyaletan tengav bike. Ji bo wek dewlet bijîn, îhtîmaleke xurt e, berê xwe bidin demokrasî û pîvanên Dewletên Yekbûyî yên Emerîkayê. Blokên îqtîdarê yên xwe spartine DYE û berê jî xwe spartibûn Îngilîstanê, Fransayê û heta Osmaniyan, wê di demên pêş de nîkaribin wek berê hebûna xwe dewam bikin. Jixwe zehmetiya Projeya Rojhilata Navîn a Mezin jî ji vê yekê ye. Avahiyên demokratîk di çarçoveya sînorên hin welatan de her çiqas xweser û taybetiyên wan hebin di heman demê de wê wekhevîyê wan jî hebin.

Mafê mirovan, rêxistinên civakî yên sivîl, hîlbijartin, pir partîtî, di medyayê de cudabûn, xurtkirina parlamentan û xurtkirina ferdiyetê wê wek pêşketinên hevpar bikevin rojevê. Em dikarin li bendê bin ku di destûr û qanûnan de guhertin bibin. Demokrasiya pêş bikeve, wê ne tam a bûrjûwa-feodal be, û wê ne jî ya gel be. Li hemberî dewletê dikare bi sînor, lê ji bo civakê çalakiyên berfireh pêk bîne.

Dîn û etnîsîte di pêvajoya demokratîkbûnê de neçarî biguherin. Dîn û etnîsîte dikarin bi rêxistinên civakî yên sivîl û siyasî yên hînê hemdem temsîl bibin. Eşîr û dîn ji awayekî klasîk wêdetir dikarin xwe di nav avahiyên siyasî û demokratîk de cih bigirin. Ne dewlet û demokrasiyek xwe dispêre dîn û etnîsîteyê û ne jî dewlet û demokrasiyek wan ji nedîtî ve tê şensê wan heye. Nemaze şeweyên çep û lîberal ên mîna li Ewrûpayê bi sedema dîn û etnîsîteyê rast analîz nakin û nikarin rast pê re têkiliyê deynin, di nav girseyê de cih nabînin. Lê ya

rastîn, giraniya civakê bi van her du rastiyan hatiye hûnandin. Avahî û helwestên bi kok ên xwe dispêrin dîn û etnîsîteyê ku neyên pêşxistin, bi giştî di siyaseta de û bi taybetî jî di siyaseta demokratîk de şensê serketinê îhtîmalek pir hindik e. Lê belê dikare ji jor ve bi zexteke dijwar a şoreşger, yan jî bi zexteke dîktatorî ya dij-şoreşê pêk were. Lê mayîndebûn û dewama wê pir bi guman e. Divê mirov di vê çarçoveyê de nêzî terîqet û mezheban jî bibe. Em di her du rastiyan de jî dikarin nîzama serdemê navîn a mîna keşîşxaneyan bibînin. Mîna şeweyekî civakên sivîl ên serdema navîn e. Ev saziyên îro jî hebûna xwe dewam dikin ji bo mirov wan bigihîne demokasiyê xebat û hewldanên xweser hewce ne. Di şûna înkâr û tepisandinê de, ya rast ew e ku mirov wan wek rastiyeke sosyolojîk qebûl bike û wan bi meyla azadiyê ve girê bide. Mafên jinê û azadiya wê jî di pêvajoya pêşketin û demokratîkbûnê de roleke girîng dilîze ku dest jê nabe. Emê vê mijarê hînê binirxînin.

Di qada Erebaştanê de Îsraîl û Sûriye wek du hêmanên stratejîk ji bo demokratîkbûnê pir girîng in. Demokrasiyek Îsraîlê ya têra xwe rûniştî heye. Ev ji bo Îsraîlê qelsî û lawazî nîne, berovajî hêmanekî xurtbûnê ye. Pir zehmet e, em heman tiştî ji bo Sûriyê bibêjin. Sûriye li serê rêveqetûneke ciddî ye. Eger di warê demokratîkbûnê de gavêtinên reforman bi lez neke û pirsgerêkên xwe bi Îsraîlê re çareser neke, îhtîmal heye bibe Iraqa duyemîn. Ji bo rejîma li Sûriyê bêyî ku tengav bibe veguhere, dikare aştîya bi Îsraîlê re û gavên di warê demokratîkbûnê de rolên girîng bilîze. Hebûna rewşenbîrên xurt, mezheb û etnîsîteyên cuda, çînên xizan û navîn dikarin di demokrasiyeke hevpar de ji bo pêşketineke bi xêrûber pêvajoyekê bidin destpêkirin. Rola Kurdên li Sûriyê mîna yên li Iraqê nîne, ew dikarin ji bo veguherîneke demokratîk a lîberal derfet û îmkanê bidin. Helwesta bi berpirsiyar a dewletê wê vê yekê diyar bike. Li Bakurê Efrîkayê Berberî dikarin heman rolê bilîzin.

Iraq zêdetir ji bo Ereban û heta ji bo hemû Rojhilata Navîn namzet e ku bibe laboratûareke demokrasiyê. Ji ber ku hema hema hemû komên etnîk, dînî, mezhebî, siyasî û civakî di himbêza xwe de dihevine û ev yek dikare wê bike laboratûar. DYE û şîrkên xwe, wê hewldanên xwe xurt bikin û ji binî ve jî wê hin komên etnîk, mezhebî û civakî alternatîfên xwe yê demokratîk pêş de bibin û bi vî awayî ev welatê ji aliyê demokrasiyê ve bibe xwedî cihekî stratejîk. Eger dîrokeke dewlemend û petrol rast were bi karanîn ji bo demokrasiyê wê firsendeke baş pêşkêş bike. Eger Kurd li Iraqê federalîzmeke demokratîk ferz bikin, wê ev yekê ji hebûna wan wêdetir li gelemperiya herêmê rê li ber encamên girîng veke. Federasyona Iraqê ya Demokratîk dikare xwe hînê zêdetir xurt bike û bibe prototîpa Federasyona Demokratîk a Rojhilata Navîn. Ji lewra pêşketinên di vî warî de pir girîng in. Çareseriyên li Iraqê dikarin li gelemperiya Rojhilata Navîn belav bibin.

Li Îranê demokratîkbûyîn rojane dikeve rojevê. Kevneşopiya xurt a dewleta klasîk êdî bi zehmetî bi serdemê re li hev dike. Li cem xelkê Îranê heyecan û hêviyên demokratîk zêde dibin. Piştî Iraqê federalîzma demokratîk dikare ji bo Îranê jî bikeve rojevê. Îran ji parçebûnê zêdetir xwezaya wê li gorî federalîzmê ye. Di kevneşopiya dewletê ya 2500 salî de hêmanên bişibin federalîzmê serdest in. Eger hêviyên gel ên zêde dibin bi federalîzmeke hemdem re bibin yek, Îran dikare li herêma bibe federasyona demokratîk a herî xurt. Dikare bibe Rûsyayeke duyemîn. Li dijî zextên DYE yê zêde dibin, di şûna helwesteke Seddamwarî de gavavêtin ber bi federalîzmeke demokratîk dikare ji bo Îranê bibe alternatîfeke mayînde û rastîn. Wexta dîn pir zêde siyasî dibe bandoreke neyînî li ser demokratîzebûnê dike. Bandora îdeolojiya dînî dikare berovajî lê vegere. Çanda Îranê li gorî demokratîkbûyînê ye. Kevneşopiyên wê yê dîrokî, ji Zerduşt heta Mazdek, ji Babek heta

Hesen Sebah gelek kesayetên dîrokî ji çanda demokrasiyê re bingeh amade kirine.

Eger mîna di dema nêz de xwe ji nexweşiya ceribandina muxalefeteke pir rengîn xilas bike, dikare demokrasiyeke têkûz pêş bixîne. Teknolojiya ragihandinê dikare pêvajoyê bi lez bike. Eger rêveberî nermbûna hewce nîşan bide dikare demokratîkbûyînek mîna li Spanyayê li Îranê jî berçav bibe.

Rola dîn li Pakîstanê hînê neyînî ye. Dîndariya bi dijberiya eşîrtî û antî-Hîndîtiyê xwe xwedî dike mîna ku dewlet û civak êsîr girtibe. Lê eger DYE desteka xwe ya ji dîn re rawestîne û mîna ezmûna li Afganîstanê tevna dînî qels bike, dikare demokrasiyeke sekuler pêş de bixîne. Wekî din bi ti awayî nikare bi Hîndîstan, Îran û Afganîstanê re serî derbixîne. Modela Pakîstanê divê bi lez veguhere. Afganîstan jî ji bo Asya Navîn dikare wek Iraqê bibe prototîpek. Hêmana herî zêde dikare guhertinê li ser Asya Navîn ferz bike, wê ezmûna demokrasiyê ya li

Afganîstanê be. Demokratîkbûna Komarên Tirkî hînê zêdetir nêzî Rûsyayê ne. Lê hawîrdora wan dikare rê li ber bûyerên xwesertir veke.

Avabûna polîtîk a Rojhilata Navîn, ji ber dewletan û zêhniyeta parçebûyî belkî pêşketinek mîna ya YE bi hêsanî nebe, lê zemînê dîrokî hevpartî û şîrîkatiyê rasyonel dike. Konferansa Îslamî pir fonksiyonel nîne. Dikare Federasyona Demokratîk a Rojhilata Navîn îdealîze bike. DYE û şîrîkên xwe demokratîkbûyî nê li gorî berjewendiyên xwe dibînin û ev yek jî şensê pêşketinê di vî alî de zêde dike. Beriya salên 1990'î hêzên destek peyda dikirin hêzên antîdemokratîk û despotîk bûn, lê piştî vê mêjûyê rewş berovajî bûye. Eger serdem ber bi demokrasîyê ve bi rê bikeve, herêma nîkaribe demeke dirêj avahiyên rêveberiya dewletê yê li derveyî serdemê mane rabigire. Netew-dewletên di van 50-60 salên dawî de xwe spartibûn mêzîna di navbera Sowyet-DYE êdî modelên bê kêr in ku wê globalîzmê xwe li wan ranegire. Bi

îhtimaleke mezin wê modelên nû yên dewletê bikevin rojevê. Bi qasî sîstemê guhdarî dikin wê komên gel ên li jêr jî guhdarî bikin û li gorî vê yekê wê bi berpirsiyarî nêzî demokasiyê bibin. Ev dewletê piçûk û sînorkirî bin. Bi sedema van hêmanan, wexta Rojhilata Navîn derbasî serdema şaristaniya demokratîk bibe wê karibe di veguherîna dunyayê de jî alîkariyên girîng bike.

Eşkere ye, ev pêşbîniyên me ji bo Rojhilata Navîn ji aliyê sîstema komîn û demokratîk a gelan, bersiveke îdeal ji bo demeke nêz nade. Mîna utopyayên îdeal ên sosyalîzma demekê xuya nakin. Lê îdealên hînê rasyonel in. Ya girîng ew e ku kesên doza wekhevî û azadiya civakê dikin divê xwedî helwestên têkûz bin û serî li çareseriyên navend-dewlet nedin – ya esas çaresernebûnê û çareseriyên xwe nekin qurban. Divê vê helwesta xwe ya bi pîvan û têkûz mîna sosyalîzma reel, rizgariya netewî û sosyal demokratan di berdêla tawîzan de neterikînin. Di

demokrasiyê de ji bo azadî û wekheviyê rêya herî ewle israr e. Mîna Lenîn got, dereng be jî tenê bi vê helwestê yanî bi bêhneke fireh û xurt demokatîkbûyîne bibe.

PIRSGIRÊKA KURD Û ÇARESERYÊN MUHTEMEL

Belkî jî pirsgirêka pêşî ya bi şaristaniya çînî destpê kir bi kokên Kurd re têkildar be. Di dema mezinbûna şaristaniya Sumer de têngînên weke Kurtî, Hûrrî, Gûtî û Arî yên gelek caran li ber çavên me dikevin, timî heman kokê bi bîra mirov dixin. Ev têngîn têne maneya ‘Çiyayî’ û ‘Qewmê Çiyê’. Tê zanîn ku ji bo Kurdên îro jî navnasên bi heman rengî têne bikaranîn. Şaristaniya Sumer weke antîteza civaka neolîtîk pêk hat. Bi gotineke din, Mezopotamya Jêr bi newalên deştî yên Dicle-Firatê, li dijî newalên bi girik û çiyayî yên Dicle-Firatê yên Mezopotamya Jor bi rola alternatîf radibe.

Pirsgirêkên civaka neolîtîk bi vê mezinbûnê re têkildar in. Bêguman wê nebe tespîteke zanistî ku mirov bibêje, civaka neolîtîk û Kurdîtiya roja me ya îro wekhev in. Lê belê wekheviyên di navbera mîrateya civaka neolîtîk a beriya 10.000 salan pêkhatî û civaka îro de xweber nînin. Dîroka civakî dibêje, divê tayên navbera xelekan şidandî û xurt bin. Arkeolojî û etîmolojî behsa vê wekheviyê dikin û dibêjin, ev wekhevî xurtir e. Gelekî pêkan e ku wesfên civaka li qûntara rêzeçiyayên Zagros-Torosê Pro-Kurd bin.

Dema ji salên 5.000 B.Z. heta bi belavbûna Îslamê weke Serdema Destpêkê tê qebûlîkirin. Di civaka vê demê de di serî de hiyarersî, xanedantî, dewlet, bajar, çîn, bazirganî, cotkarî, zenaet, malbat, jin,koletî, dîn, nivîs, zanist, wêje, heykel, mîmarî û pîşesazî gelek awayên hilberînê û saziyên bingegehî en pêwendîdarî şaristaniyê bi qasî xweliyê zêde dibin. Pêşdeçûna bûyerên bi vî rengî di heman demê de dihat wê maneyê ku pirsgirêkên civakî jî mîna xweliyê zêde dibin. Pro-Kurd di navenda van

pirgirêkan de cih digirin. Ji bo çareseriyê rêyên sereke yên peydakirine cotkarî û xwedîkirina heywanan in. Giraniya xwe dane van herdu qadan. Ji bo ji dijminê xwe jî rizgar bibin xwe avêtine baniyên çîyan. Ev herdu xislet îro jî ji bo Kurdan du hêmanên bingehîn ên hebûnê ne. Hiyarersîya serwer a Pro-Kurdan timî di nava şaristaniya dewletên li ber serê xwe de heliyan û bi vî awayî pirsgerêkên xwe çareser kirin. Lê komên kedkar ên mayî weke ezbetên eşîr û qebîleyan ên neqedîyan, timî di navbera deşt û çiyê de bi koçerî, cotkarî û xwedîkirina heywanan di şerê manûnemanê de li ber xwe dan da ku tine nebin. Bi giştî yên li çiyê, cotkarî û heywan xwedî kirin Kurdî bûn. Bêguman îstîsna vê pîvanê pûç û betal nakin. Bazirganî û zenaetkariya bajaran jî bi giştî pîşeyê Ermenî û Suryaniyên îro bû. Mîna ku bi awayekî xwezayî kar li hev hatibû dabeşkirin. Gelên bingehîn ên Dicle-Firatê bi diyalektîkeke jîyanê bi vî awayî bi hevdu ve hatibûn girêdan.

Gelên bingehîn ên em behsa wan dikin cara pêşî

bi Xirîstiyantiyê ji hev gelekî cihê bûn. Gelekî beriya vê jî xwedayê têgînî yê Brahîm Yehova cihêbûneke bi koktir temsîl dikir. Divê mirov ti carî ji bîr neke ku pîrsgirêkên civakî yên ji nava şaristaniyê derdikevin timî xwe bi dîn û xwedayên nû îfade kirine. Çiqasî têgînên dîn û xweda yên bi nakok pêk hatine, pîrsgirêkên civakî jî ewqasî pîrr cure û mezin bûne. Dînê Zerdeştî li Zagrosan cotkarî û heywan xwedîkirinê mezin û pîroz dike ango xwedatiya wan îfade dike. Lê xwedayên Sumer, Babîl, Aqad û Asûran bajêr, bazirganî, dewlet û xanedaniyê nîşan didin. Vê jî eşkere dibêjin. Wexta ku Xirîstiyantî cara pêşî weke dînê mezlûm û xizanan bi gewde bû, ya rastî vê yekê dîsa lêgerîna çareseriyê bi ziman û dînê xwedê ji bo pîrsgirêkên civakî îfade dikir. Wexta ku Mûsewîtî weke dînê qebîleyê derket holê, Xirîstiyantiyê jî jê weke dînê gel şax berda. Ev dibe gava herî mezin a pêşî ber bi ummet û ekumantiyê ve tê avêtin. Muhammedîtî di dema derketina xwe de herçiqasî gel û ummetê esas

bigire jî di pêvajoya seltenetê de hegemonya çîna serwer weke dînê şaristaniya dewletê ava dike.

Kurdîtiya serdema navîn mîrateya xwe didomîne. Ango Kurdîtiya ji derketina holê ya Îslamê salên 600'î heta bi salên 1800'î ketina modernîtiya kapîtalîst a Rojhilata Navîn. Tebeqeya jor a pêkhatî, mîr, beg, reîs û şêx bi şaristaniya serwer re (Ereb, Fars û Tirk ferq nake) dibin yek û di berdêla wê de xeftanê Kurd diterikînin. Li gorî berjewendiyên wan nîne ku Kurdîtiyê weke dewlet bijîn. Berjewendiyên wan dike ku ew bibin Ereb, Fars û Tirkekî baş. Bi vî awayî pîrsgirêkên civakî ji bo Kurdan qat bi qat zêde bûne. Hem weke nasnameya bindest hem jî weke nasnameya çandî ya bêbextî lê hatiye kirin pîrsgirêkên wan kûr bûne.

Gelo Kurd bûbûna dewlet wê pîrsgirêkên wan ên serdema navîn çareser bibûna? Di dema sosyalîzma pêkhatî de fikreke bi vî rengî çêbibû. Fikreke welê pêkhatibû ku bibin dewlet wê pîrsgirêka gelan û nasnameyan heta dawiyê

çareser bibe. Ji ber ku sosyalîzm jî bi dewleta proleter re wekhev hatibû dîtin, divê mirov li ber vê fikrê matmayî nemîne. Me xem dixwarin ka çima dewleteke me jî çênebûye. Lê ya rastî, fikra şaristaniya demokratîk piştrast dike ku dewlet bi xwe çavkaniya derdên mezin e. Tiştêkî bi navê dewleta Erebb, dewleta Fars û dewleta Tirk tinebû. Ev leylanên xapînok ên dewleta netewe bûn; hem jî di nava sed sala dawî de! Dewleteke hevpar a Îslamê hebû. Herçiqasî carnan di çarçoveya berjewendiyan de şer bikin jî hukemayên hakim di nava yekîtiyê de bûn. Îslamiyet wekî din gelê xwe û ummeta xwe hebû. Dinya wan ji hev cihê bûbû. Dinyaya pîrsgirêkan bû ku her diçû mezin dibû. Bi vî awayî du qutbên bingehîn hebûn. Bi qasî çareseriyên pîrsgirêk jî hevpar bûn. Bi navê xwedê û dîn dihatin îfadekirin û hewl didan çareser bikin. Herçiqasî Kurdîtî, Erebtî, Tirkîtî û Farstî weke çandekê hebin jî pîrsgirêkên wan bi referansa dînan, mezheb û dînê hevpar dihatin ziman. Ne Emewî û Abbasî bi tenê bûn dewleta

Ereb, ne jî Selçûkî û Osmanî bi tenê bûn dewleta Tirk. Rêûresma dewleta Farsan jî ne dewleteke nijad û zuriyetê bû. Bi dewletbûna tebeqeya jor a qewmî û etnîk hebûna xwe ya çînî bi hêz dike û hemnijadên xwe yên mayî jî diavêje geroneka pirsgirêkên civakî. Kurd, Ermenî, Asûrî, Rûm, Tirkmen, Bedewî û Farsên nebûne dewlet rastiyên çandî bûn avêtibûn nava geroneka pirsgirêkên bi vî rengî.

Dema ku modernîteya kapîtalîst bi hêmanên dewleta netewe, kapîtalîzm û îndustriyalîzmê ket Rojhilata Navîn, weke ku naqosên mirinê lê bidin ji bo gel û nasnameyên çandî yên ku di serdema navîn de hatine şêlandin û hilhilîne, û çanda wan her diçe bêhtir di bin zext, mêtinkarî û bindestiyê de bû. Ev gelên ji zû ve ji aliyê hakim û hukemayên xwe yên tebeqeya jor ve li xiyanetê rast hatine, mîna qadeke nû ya nêçîrê ya modernîteya kapîtalîst in. Ji serê sedsala 19. ve pêşî li ser navê dewletokên netewe ew bi hev dan qirkirin. Tevî vê yekê jî di karên îndustriyalîzm û kapîtalîzmê de ku bi hêrsa karê

ti astengiya li pêşiya xwe nas nakin, ji heywanan xirabtir hatin xebitandin. Ew veguherandin kar û sermayeyê. Xerîbketin bû sê qatî: Xerîbketina serdema destpêkê, serdema navîn û serdema nû. Milliyetgiriya li ser her çandê hat ferzkirin, Kurdan jî ji felaketên wê para xwe girt, hem jî pareke herî zêde! Dewletokên wan ên netewe bi serketinê bi encam nebûn. Tebeqeya jor dîsa bi şêwazekî hêjayî mîrateya xwe di nava dewletokên netewe de cihê xwe girt û di berdêla vê de xiyankirina li çanda gel a ji rêûresmê, rewa dît. Van kesan bi helwesteke ji qral bêhtir qral in, îdea dikirin ku ji Erebb, Fars û Tirkan baştir Erebb, Fars û Tirk in, ji bo vê jî ketibûn nava pêşbaziye. Çiqasî xiyankirina li nîrxên çandî û nasnameyan bihata kirin, ev xiyankirina vediguherî ewqasî berjewendî, pere û mûçe. Kurdan wer bawer dikir ku bi xwesipartina çandinî, keriyên heywan û çiyayên xwe ku bi hezaran sal in ji dema Pro-Kurdan heta niha du sedemên hebûnê yên pîroz in, wê karibin li beramberî tinebûnê hebûna xwe biparêzin.

A- Di têkiliyên Kurd û Tirkên de diyalektîka dîrokî

Di çarçoveya vê vegotina giştî de mirov hê ji nêz ve li têkilî û nakokiyên dualîteya Kurd-Tirk binêre û bi awayekî berbiçav binirxîne, pîrsgirêkbûyîna wan û çareseriyên muhtemel wê zelal bike. Di ge- roneka dijwar a zorê de mirov ne dikare li pîrsgirêkan û ne jî li rêyên çareseriyê baş serwest bibe. Eger serwestbûn û rohnîbûn bi xwe nêzî heqîqetê bin, mirov dikare bibêje nîvê çareseriyê pêkhatiye. Jixwe nîvê din jî li ser rêya hatiye vekirin bi gavavêtinên di cih de temam dibe.

Selçûkî weke ezbet û beg wexta gihiştin sînorên Kurdistanê (Bi îhtîmaleke mezin gotina Kurdistanê Siltanên Selçûkiyan ên gihiştin sînorên çandî yên Kurdan çekirine, yan jî kirine were bilêvkirin), bi sîleha biratiyê ya Îslamê şerê li dijî Bîzansan pêşniyar kirin. Ji ber ku pîrriya Kurdan bi xwe jî Îslam qebûl kiribûn û li hemberî Bîzansan gelek caran paşve ketibûn, destek dan pêşniyara şerê hevpar were

meşandin. Siltan Alparslan di Gulana 1071'ê de li paytexta Kurdan a wê demê Meyafarqînê (Silîva îro) li cem beg û eşîrên Kurdan li rêya hevgirtinê digeriya. Hem ji beg hem ji ezbetan hêzek li hêza xwe zêde kir û tê texmînkirin nîv bi nîv ev hêz ji Kurdan pêk dihat. Bi vê hêzê gihişt serketina xwe ya di Tebaxa 1071'ê de ku qonaxeke nû ya dîrokî tê hesibandin. Heta rola hêzên beg û ezbetên Kurdan di vî şerî de rast neyê analîzkirin, wê têkiliyên di navbera beg û ezbetên Kurd û Tirkan de têra xwe ji hev neyên derxistin. Serketin stratejîk bû. Deriyê Anatolyayê li beg û ezbetên Tirkan heta ser piştê vedikir. Ji bo ezbet û begên Kurdan jî tehlûkeya Bîzansê û encamên wê ji holê radikir. Gelekî girîng e ku têkilî li ser vî bingeşê bîne danîn, ji ber ku di diyarkirina siberojê de bi roleke esasî radibe.

Paşê ezbet û begên Tirkan bi Nava Anatolyayê, Rojavayê Derya Spî û Derya Reş ve gavavêtin û bi vî awayî li Anatolyayê zêde bûn. Di vê demê de ezbet û begên Kurdan jî ji berfirehkirina cih û

me- zinkirina hêza xwe paşve neman. Ezbet û begên Tirkan ti wextî li xwe danenîn û nefikirîn ku deverên Kurd lê bi cihbûyî û serwer, rêûresmên wan ên çandî yên li van deveran bi dest bixin û bikin yên xwe. Hevgirtina stratejîk a di navbera wan de, çanda jiyana hevpar û piştgiriya ev ji wan dixwest. Di vê navberê de gelên Ermenî û Asûrî zêdetir li bajaran hebûna xwe bi dostanî dewam kirin. Di navbera wan û Bîzansiyan de pîrsgirêkên mezhebî hebûn. Ji lewra di dûrketina Bîzansê ji herêmê de zêde zirara wan nebû.

Herçiqasî di vê demê de li Kurdistanê hin begtiyên Tirkan bi navê Artûkî, Qerekoyûnî û Akkoyûnî hatibin avakirin jî temenê van begtiyan kin bûye û ezbetên jê dihatin jî pirranî bi awayekî xwezayî di nava çanda Kurdî de asîmîle dibûn û diheliyan. Mirov îro jî dikare şopên vê rastiya bibîne. Kurdan jî di dema Îslamîk de tevî gelek begtiyên xwecihî jiyana xwe ya civakî bi eşîrî û qebîleyî bi pîrsgirêkên xwe yên giranbûyî dewam dikir. Wesf û rengê

wan ê qewmî pêş dikevin, diguherin. Lê çawa ku li cem ezbetên Tirkan jî em dibînin tebeqeya jor begtiyên xwe di xizmeta şaristaniyên cûrbicûr de pêk tînin, beşên jêr jî weke Kurmanc (Kurdmanç) dabeşî kategoriyeke cihê dibin. Dualîteyeke mîna Tirk-Tirkmen, Erebb-Bedewî di vê demê de bi heman awayî li cem Kurdan jî weke Kurd-Kurmanc bi lez pêk tê. Ezbet û begên Kurd û Tirk heta bi dema seltenetiya Osmanî (li derdora serê salên 1.500'î) bi awayekî zimnî be jî di têkiliyên xwe de ji huqûqên hev re rêzê digirin, li dijî gef û tehlûkeyên ji derve bînin, herdu beşên sereke xwedî stratejiyeke hevpar in, û bi giranî bi vê ve girêdayî tevdigerin. Aliyê erênî yê têkiliyê ji aliyê neyênî xurtir e. Di navbera wan de demeke şer û nakokiyên sistematîk xuya nake.

Di têkiliyên Kurd û Tirkan de duyemîn qonaxa girîng a stratejîk bi belavbûna Împeratoriya Osmanî li Rojhilata Navîn destpê kiriye. Di serê sedsala 16. de li Îranê li ser bingehê Şîatiyê Xanedaniya Sefewî rabû. Di navbera vê

Xanedaniyê û begtiyên Kurd de tengezariya zêde dibû bi nakokiyên mezhebî zêdetir dibû û bandora vê yekê li ser Anatolyayê xurt bû. Heman nakokî bi siltanên Memlûkî yên li Misrê re jî pêk dihat. Bandora Memlûkiyan li ser Derya Spî û Başûr-Rojhilat zêde dibû. Pozîsyona begtiyên Kurd xwedî roleke stratejîk bû. Kîjan aliyî bigirin ew alî wê li Rojhilata Navîn bibe hêza hegemonîk. Encamên dîrokî yên helwesta Siltanê Osmanî Yawiz Selîm a hevgirtina stratejîk a ku mîna di navbera du hêzên wekhev de pêk hatibe, bi lez derketin holê. Li gorî hevgirtina pêkhatî, begtiyên Kurdan dibûn xwedî otonomiyeke berfireh û dibûn xwedî erk ji bo hukûmetekê damezrîn. Ji hevgirtinê wêdetir, mîna Împaratoriya Awisturya û Macaristanê rê li ber Împaratoriyeke Kurd û Tirk vedikir. Çavdêrekî baş ê bi baldarî li dîrokê binêre, di ezmûnên pêşî yên şaristaniyên Hîtît-Hûrrî-Mîtanî yên serê salên 2000'î B.Z. de wê naveroka stratejîk a hevpariya Anatolya-Mezopotamyayê bibîne.

Yek bêyî ya din nabe. Têkiliyên ekonomîk-polîtîk bi lez dibin yek. Di sedsala muhteşem a Osmaniyan de ev diyardeya dîrokî xwe ji nû ve piştrast dike.

Statuya nû, giraniya begtiyên Kurd ên Sunnî di nava Împaratoriye de zêde dikir, lê rewşa Kurdên Êzîdî-Elewî û pîrsgirêkên beşê Kurmanc girantir, nakokiyên mezhebî û çînî pîr dikirin. Ev statuya hevpar a bi qasî sêsed salan dewam kir, di serê sedsala 19. de bi ketina modernîteya kapîtalîst a Rojhilata Navîn destpê kir, xira bû. Împaratoriya Brîtanyayê ku bi rêya Iraq û Misrê bandora xwe ya li herêma zêde kir, hewl da milliyetgiriyeke navenda wê Silêmanî ye, pêşde bibe. Isyana pêşî li devera Silêmaniyê ji aliyê lîderên eşîra Baban hat kirin. Ev pêvajoya ku bi qasî dused sal in, bi awayekî diberide, reng diguherîne heta îro tê, li Başûrê Kurdistanê bi pratîka nîv dewleta netewe dewam dike. Isyanên Kurd ên sedsala 19. ji ber wêfên wan ên çînî prokapîtalîst milliyetgir in. Bi tevahî milliyetên di nava Împaratoriye de li ser bingehe dewleta

netewe cihê bûn, lê çawa ku hat diyarkirin cihênebûna Kurdan ji Tirkan sedemên xwe yên dîrokî hene. Serê dewleta Împaratoriye xwe disipêre zêhniyeteke dewletê ya hevpariya tebeqeya jor a ji du milliyetan pêkhatî. Sedemên stratejîk ji dema derketina dewletê ve li ser her şaristaniya li herdu qadan hiltê, ferz dikin ku bi awayekî hevpar tevbigerin. Naxwe wê berjewendî û hebûna civakan li herdu qadan jî bikeve tehlûkeyê. Her pêkhatina siyasî û ekonomîk a derdikeve holê nirxa bêhempa ya hevpartiyê îfade dike.

Ezmûnên siltantiyên Tirk a Selçûkî û Osmanî careke din vê diyalektîka dîrokî piştrast dikin. Têkiliyên di navbera siltan û begên herî li jor de bi demê re veguherîn têkiliyên şêx, axa û bazirganan. Bi Siltan Mehmûd ê II. re (1808-1839) ev têkilî bi temamî têkçûn. Bandora têkbir a modernîteyê nakokiyên di navbera herdu aliyan de her zêde kir û tevahiya sedsalê ji serî heta binî veguherand sedsala isyanan. Negihiştina encamê ya isyanan û hewldanên ji

nû ve avakirinê yên Împaratoriya Osmanî li ser bingeha dewleta netewe wesfê rêûresmî yên têkiliyên di navbera herdu milliyetan de xira kirin. Kengî Osmaniyên Ciwan, Jon Tirk û beşê herî milliyetperest Cemiyeta Îttîhad û Teraqiyê (1889) dewletdariya netewe ya Tirk pêşî sergirtî paşê jî eşkere parastin, pêvajoya qutbûnê bi lez bû. Li hemberî vê milliyetgiriya Kurd jî destpê kir xwe nîşan da. Bi awayekî modern pîrsgirêka Kurd li vê demê rast tê. Kengî Cemiyeta Îttîhad û Teraqiyê dest bi komîtakariyê kir û li şûna milliyetgiriya Îslamî eşkere berê xwe da Tirkperestiyê, hingê pîrsgirêk girantir kirin. Du beş pêk hatin: Milliyetgiriya Tirk a Nijadperest û Milliyetgiriya Îslamî. Kurdan hewl da bihevrebûna xwe ya rêûresmî bi milliyetgirên Îslamî re dewam bikin. Şêxên Neqşî, Mewlana Xalid û Saîd-î Nûrsî weke ekola sereke nûneriya vê meylê dikirin. Li ser împaratoriye û li ser wesfê dewleta paşê pêk bê bi îsrar bûn. Îdeolojiya Îslam û ummetê dihat modernîzekirin û ji bo vê armancê dihat bikaranîn. Piştî began

(1878) di pêşengiya civakî de rol û bandora terîqet û şêxan zêde bû û wan ev xeta behsa wê tê kirin heta roja me ya îro meşand.

Cemiyeta Îttîhad û Teraqiyê jî nexasim piştî têkçûna xwe ya di Şerê Balkanan de (1912-1913), bêtî ku guh bide hevpartiya dîrokî ya li Anatolya û Mezopotamyayê, di nava dewletê de milliyetgiriyeke nijadperest meşand. Di vê milliyetperestiyê de cih ji Kurdan re tinebû. Mîna Ermeniyên wê ya erdên xwe biterikandana yan jî wê bi awayekî bihatana tinekirin. Çavkaniya vê polîtîkayê pozîtîvîzmê Fransî bû. Bi tenê mafê yê bi hêz hebû bijî; wan hewl dida determînîzmê Darwîn a “Yê bi hêz dikare bijî” mîna rastiyeke zanistî be, pêk bînin. Hovîtiya modernîteya kapîtalîst di vir de dehşeta xwe hemûyî nîşan dide. Ne bi tenê ya Ermenî, Rûm, Suryanî û Kurdan, vê îdeolojiya hişk a pozîtîvîst rewşa Tirk û Ereban jî kir ku nikaribin bijîn û vê jî kir ku Împaratorî di destê Cemiyeta Îttîhad û Teraqiyê de bi dawî bibe. Lê bandorên wê serdestiya xwe di Komara Tirkîyê de jî dewam

kirin. Ji ber ku wesfê Jakobenîk ê şoreşa Komarê, hevgirtinên xwe sipartibûyê û pêşengiya Mistefa Kemal di beşên berê de hatibû nirxandin hewce bi dubarekirina wan nîne. Mîna hevgirtiyên din Kurd jî hêmanên damezrîner ên Komarê bûn. Çawa ku di tevahiya dîrokê de bû, dîsa weke hevparekî stratejîk hem di rizgariya ummetê de û hem jî di avakirina Komarê de Kurdan cih girtiye.

Di berdêla Mûsil-Kerkûkê de ji Împeratoriya Brîtanyayê destûr hat wergirtin ku di nava sînorên mayî yên Mîsaq-î Millî de dewleta netewe were avakirin û bi vê hem parçekirina li çar beşan a Kurdan pêk hat, hem jî li ser beşê di hundir de mayî polîtîkayên ji bo tinekirina hebûna wan bi lezeke bêrehm destpê kir û ev polîtîka timî bi heman lezê hatin meşandin. Di vê navberê de divê ez vê jî bibêjim, Peymana Qesrî Şîrîn a di sala 1639'an de bi Xanedaniya Sefewî ya Îranê re hat mohrkirin, li gorî hevgirtina stratejîk a di navbera herdu milliyetan de nebû. Bi giranî Kurd di nava sînorên

Împratoriya Osmanî de bûn. Sînorên Mîsaqî Mîllî ji sedî sed li ser bingehe yekîtiya Kurd û Tirkan hatibûn destnîşankirin. Peymanên bi Ingilîz û Fransiyan re hatibûn mohrkirin, ji sedî sed li gorî Mîsaqî Mîllî nebûn. Ev peymanên ku Kurd bi pîrsgirêka herî mezin a manûnemanê ya dîroka wan ve kilît kirin, ji sedî sed li dijî biratî û hevpartiya gelekî behsa wê tê kirin a hezar salan a di navbera Kurd û Tirkan de ye. Lê pîrsa nayê pîrsîn ev e, ji van peymanên li gorî hevgirtin û biratîyê nînin, kî berpîrsiyar e? Tu yê bi bahaneya Kurd bi hin hêzên hegemonîk re ketine nava têkiliyan di berdêla hin tawîzan de hebûna wan bikî çar parçe, hem jî tu yê bibêjî “Hin Kurd biratiya hezar salan xira dikin!” Ev helwesta ku çî qasî îronî be, ewqasî jî rastiyan paşguh dike, pîrsgirêka Kurd di tevahiya dîroka Komarê de anî ber qirkirina çandî û tinekirinê. Bi rastî, pîrsgirêka Kurd ji ber têgihiştin û kirinên ruhê dostaniya stratejîk a hezar salan didin aliyekî û înkâr dikin, ji pîrsgirêkeke bi tenê ya ekonomîk, civakî, siyasî û eskerî derket,

vegüherî meseleyeke çandî ya manûnemanê. Isyanên 1925-1940'î çavkaniya xwe ev pîrsgirêka manûnemanê bûn û ji bo vê armancê jî hatin bikaranîn. Eşkere ye ku zêhniyeta Îttîhadgir, hem dixwest Kurdan li derveyî dewletê, hem li derveyî civakê bihêle, hem jî ferz dikir ku Kurdan ji civakbûnê derxe. Ji lewra ev polîtîka salên dûrûdirêj vegüherî pîrsgirêka “Gelo Kurd hene yan tinene?” Kurd ji hêmanê damezrîner ê Komarê derxistin û kirin pêvajoya tinebûnê. Eger piçekî empatî were kirin, wê were fêhmkirin ka bi vî awayî bi ser Kurdan de çûyîn çiqasî bi dehşet e, û mirovî matmayî dihêle. Pîrsgirêka Kurdan pîrsgirêka parçebûnê nîne, Kurd dixwazin ji pêvajoya tinebûnê derkevin û car din hêjayî dîrokê xwe bigihînin statuya stratejîk a dostanî, hevpartî û biratiyê. Serwextbûna li vê rastiyê, bi tenê bi têgihîştineke empatî ya bi wijdan pêkan e.

B- Xetimîna projeya komarê ya modernîteya kapîtalîst û derketina holê ya PKK'ê
Hêzên di avakirina Komarê de bi rola bingeîn

rabûn, nûneriya lihevkirineke demokratîk
 dikirin. Pêşengtiya Mistefa Kemal hem sedem
 hem jî encama vê lihevkirinê ye. Destûra 1921'ê
 û rengê avabûna yekemîn Meclîsa Millet a
 Mezin a Tirkiyê jî vê lihevkirinê pirr eşkere rave
 dike. Hebûna ummeta Îslamî û pêdiviya
 parastina wê timî tê destnîşankirin, timî tê
 diyarkirin ku Kurd û Tirk du hêmanên bingehîn
 ên millet in (bi Erebi maneya ummetê millet e),
 behsa antiemperyalîzmê û dostaniya bi Sovyetê
 re tê kirin. Di nivîsên Meclîsê de jî şopa van
 diyardeyan têra xwe heye. Sosyalîstbûn û
 Kurdistanîti bi awayekî xwezayî tene dîtin.
 Eşkere ye ku dema şoreşa Jakobenîk a Komarê,
 konsensusa giştî ya civakê îfade dike.
 Împaratoriya Brîtanyayê di vê demê de hedefa
 bingehîn e. Lê piştî ku bi şoreşê pêşî li
 dagirkeriyê hat girtin û dor hat tercîha nîzameke
 nû, ji kadroyên Îttîhadgir komeke alîgirên
 Împaratoriya Brîtanyayê çî bi provokasyona Şêx
 Seîd, -yekser hewldana reşkujiyê jî di navê de-
 çî jî bi gelek komplo û provokasyonan hewl da

Mistefa Kemal bêtesîr bike û ji sala 1925'an ve di vî warî de ji gelek qonaxan bihurî, bi pêş ket. Koma em behsa wê dikin di dema serokwezaretîya Îsmet Înonî de bi hêztir bûye. Mistefa Kemal ji mirina wî re kêr wext bimîne Înonî tesfiye dike, lê ev yek encamê neguherîne. Piştî Şerê Cîhanê yê Duyemîn hegemonya dinyayê ket destê DYE'yê û vê yekê karê vê komê hêsantir kir. Îsmet Înonî tevî ku xwe bêalî nîşan dide jî nêzî vê komê ye. Jixwe ne Partiya Demokrat, pêşengiya Înonî têkiliya stratejîk a bi DYE'yê re pêk aniye. Dewleta Tirk hê nebûyî endamê NATO'yê di sala 1944'an de koma pêşî ya serbazan şandin DYE'yê û li wir perwerde kirin. Têkilî di dema DP'ê de bi lez bûne, sala 1952'an di nava artêşê de yekser bi pêşengiya DYE'yê rêxistina Gladîo ya bi ser NATO'yê ve, hatiye avakirin. Gladîo li Tirkiyê xwe pêşî bi navê Desteya Tetkîk a Seferberiyê bi rêxistin kiriye. Lêçûn û rêveberiya wê ji aliyê DYE'yê ve hatine amadekirin. Qadên ekonomîk, civakî, polîtîk, eskerî û çandî jî di navê de rêxistinê li

tevahiya qadan reh û şax berdane û xwe li wan bi rêxistin kiriye. Çawa ku tevahiya partiyên siyasî yên legal kontrol kirine, ji bo çîna karker jî bixe kontrolê di sala 1952'an de bi Gladîo'yê re Tirk-Îş saz kir û bi vî awayî çîna karker kiriye kontrolê. Li sendîka û Partiyên Kominîst ên li ser xeta Sovyetê zordestiyeke bêrehm hatiye kirin. Jixwe armanca wê ew e, piçûk be jî tiştêkî kominîst û sosyalîst biçizire, bikeve nava Tirkiyê divê tavi lê were pelixandin. Ji ber ku Kurdîti jî bi kominîzmê ve girêdayî dihat hesibandin heman zordestî aqûbeta wê bû. Di vê navberê de, Îsraîl nû tê damezrandin û di navbera wê û Tirkiyê de têkiliyên stratejîk û veşartî mewzûbehs in. Di nava Kurdan de jî bi malbat û şexsiyetên paşverû û dîndar ên ji rêûresmê têkiliyên bi şêwazê Gladîo'yê pêşde dibin. Bi monarşiyên Îran û Iraqê re jî têkiliyên bi heman rengî datînin. Rêxistina CENTO bi rola ban a van têkilyan radibe. Li Rojhilata Navîn bi modeleke bi vî rengî hewl didin pêşî li kominîzmê bigirin.

Eşkere ye ku ev modela bi pêşengiya DYE'yê hat pêşdebirin, rengê nû yê modernîteya kapîtalîst e ku ji salên 1950'î ve bi şerê sar girtiye. Komara Tirkiyê modernîteya bi DYE'yê re hatiye nûkirin ji bo di serî de li welatê xwe û li Rojhilata Navîn bi cih bike bi rola sereke radibe. Modernîteya Mistefa Kemal dixwest bi rê ve bibe cuda bû. Nêzî şewazê Sovyetê bû û xwe dispart dostaniya stratejîk a bi Yekîtiya Sovyetê re. Heta ku em vê cudahiya navbera wan nebînin, emê nikaribin hêmanên modernîteyê yên salên 1950'î û heta salên piştî 1925'an tevî hebûna Mistefa Kemal hatin pêşdebirin, baş analîz bikin. Di herdu modernîteyan de pêkanîna hêmanên dewletdariya netewe, kapîtalîzm û îndustriyalîzmê ji aliyê çînî, siyasî, dîplomatîk û ekonomîk ve xwedî tercîhên cuda yên ciddî ne. Di encamê de, di têkoşîna hegemonîk de pêşî Împaratoriya Brîtanyayê, paşê jî DYE bi ser ket. Jixwe di navbera herduyan de girêdaneke stratejîk hertim heye. Bi pêkanîna vê

modernîteyê, bi tenê lihevkirina demokratîk a Komarê tesfiye nekir, di şerê li beramberî hemûyan de destpêkirî, hêzên bingeîn ên hevgirtî jî kirine dijminên hev. Nuqtêya Mistefa Kemal nedikarî lê serwext bibe ev e. Ji ber ku gelekî di bin bandora îdeolojiya pozitivîst de ye nikare li vê rastiyê serwext bibe. Herçiqasî xwesteka wî ya ji bo serxwebûn û azadiyê, rêz û hurmeta wî ya mezin ji çanda xwecihî û çanda Anatolyayê re karibe pêşiyê li rola hê texrîbkar a pozitivîzmê bigire jî nikarîbûye pêşiyê li bandora wê bigire.

Dogmatîzma pozitivîst a li şûna dogmatîzma dînî hat bi cihkirin li Tirkîyê hê jî li ser beşê milliyetgir ê laîk xwedî bandoreke mezin e. Ev laîsîzm weke tê bawer kirin, komargerîyeke demokratîk, heta komargerî nîne, berevajî despotîk û dîktatoryel e. Şêweyê tîpîk ê pêkanîna wê Îttîhadgirî û CHPgirî ye. Tezê Fîlozofê huqûq û siyasetê Carl Schmitt li ser teolojiya dînî û siyasî ya Elmanya salên 1920 û 1930'yan ji bo Tirkîyê îro bêhtir di cih de ne.

Beranberê tevahiya têgînên siyasî yên modernîteyê di serdema navîn de û heta li gorî min di teolojiya serdema destpêkê de hene. Orjînalên xwe Sumerî ne. Ya pozîtîvîzmê kirî çî ye, bi cîla modernîteyê boyax kiriye û li ser navê ‘zanistî’ xistiye piyaseyê û li ser navê kapîtalîzmê pêşkêş kiriye. Guman û dudilîyên Mistefa Kemal hene. Gelekî tengezar e, heta sibehan pirtûkên li ser şaristaniyan dixwîne. Ji ber ku nakokî û wekhevîyên di navbera pozîtîvîzm û dîn de dibîne. Bi ya min mirov rewşa Mistefa Kemal bi vî rengî şîrove bike wê ev zêdetir rast be û zêdetir rewşê zelal bike.

Der barê modernîteyê de cehaleteke kûr û bêbawerîya tevî dogmatîzmê ya tevahiya kadroyên elîtîst ên Komara Tirkîyê hebû. Serwextbûna li vê rastiye gelekî girîng e. Ev rastî ji bo tevahiya dualîteyên çepgir-rastgir, Elewî-Sunnî, Tirk-Kurd û hwd. di cih de ye. Di demên Komarê de şerên di navbera ummetgirên Îslamî, sosyalîst, milliyetgirên Kurd û heta şerê beşek milliyetgirên Tirk bi hêmanên modernîteya

kapîtalîst re baş ji hev nehatiye derxistin ka bê çawa şerên behsa wan tê kirin rê li ber wan hatiye vekirin. Nexasim ji aliyê DYE'yê ve bi rêdana ber Gladîo'yê encamên xeternak derketine holê. Ev qederê sed salî ye ku rêxistin û têngiştinên darbekar û komîtakar ên di nava dewletê de têkiliyên xwe bi hêmanên modernîteya kapîtalîst re hene û heta ev têkilî ji hev neyên derxistin mirov nikare ne li krîzên dewletê ne jî li krîzên civakê, tengezarî û şeran serwext bibe. Têkiliyên hêzên hegemonîk ên sîstemê, nexasim rola Brîtanya û DYE di van şeran û tengezariyê de divê were zelalkirin û ev yek hem di warê demokratîkbûnê de û hem jî di warê çareseriya pîrsgirêka Kurd de xwedî rolekeke heyatî ye. Ji bo mirov karibe fêhm bike ka çima Mistefa Kemal û yên xwe pêre dilsoz hesibandin tevî hemû hewldanên xwe yên azadîxwaz û serxwebûnxwaz bêkêr mane û heta berevajî encam dane, divê mirov fêhm bike ku di projeya modernîteyê ya Komarê de kîjan hêzên hundir û derve bi bandor bûne û divê

mirov li pêkanînên ekonomîk, civakî, siyasî û eskerî yên hegemonyayên ew bi wan ve girêdayî ne serwext bibe. Darbeyên eskerî û dewamên wan ên sîvîl jî di nava guloka van şer û nakokîyan de cih digirin û jê wêdetir bi ti roleke din ranabin. Tespîta hevpar a civaknasan e ku bi tevahî hewldanên van ên xelaskariyê rewşê hê girantir û asê dike. Projeya modernîteyê ya Komarê ji serî ve seqet çêbûbû. Ev seqetîya divê bi îsrar were destnîşankirin ew e, Komar bi sê hêmanên hêzê yên bingeîn ên rizgarî pêk anîne û Komar ava kirine xistine nava nakokiyê û bi hemûyan re dane şerkirin. Eger li gorî rêzê em bînin ziman, rêza salên 1925-26, 1930, 1937-38, 1945-50, 1960, 1970, 1980, 1997, 2001-2002 jî seqetîya binyewî êşkere nîşan dide.

Hêmanên bingeîn ên damezrîner ên Komarê di dema 1965- 1980'î de ji nû ve xwestin hay ji hebûna wan çêbibe. Bereya hêza hegemonîk a ji rêûresmê û olîgarşîya li dijî xwe hê baş nas nekiribûn, ji hev dernexistibûn, ji bo gera li hebûna xwe bi hêrs gav avêtin. Çawa ku tê

îdeakirin di pozîsyona şoreş an jî dijşoreşê de nebûn, lê wer hatin nîşandan. Wexta serê xwe rakirin, serê beşekê ji wan şikandin, yên mayî jî ketin nava wan, çizirîn nava wan û ew kedîkirin. Heyf û mixabin, hêzên li dijberê hev hatin bikaranîn di wê rewşê de nebûn ku li rola Gladîo'yê serwext bibin. Bêguman li vir cudahiyeke mezin di navbera yên ji dil û bi bawerî ji bo serxwebûn, azadî û wekheviyê têdikoşin û dijberên wan de heye û ev ne ya guftûgoyê ye. Lê têkiliya wan a bi darbeyan re jî rastiyeke e. Di vê demê de rêxistinîyên milliyetperest û Îslamîgir ên antîkominîst têkiliya wan bi taktîkên Gladîo re berbiçavtir in. Bandora van hêzan li ser jiyana çandî û ekonomîk jî girîng e. Ji hêmanên modernîteya kapîtalîst rêveberiya jor a Gladîokaran li ser tevahiya qadên jiyane diyarker e. Di vê de kontrola li ser avahiyên siyasî û artêşê li rêza pêş e. Bi vî awayî bikaranîna rêveberiya Komarê, eşkere nîşan dide ku ev dewama komîtakariya Îttîhad û Teraqiyê ye. Ji bo têkbirina vê,

hewldanên M. Kemal Atatürk têrê nekirine. Ji lewra heta rêûresma komîtakarî û darbekariyê li dawiyê nemîne, wê wesfên Komarê yên huqûqî û demokratîk, herweha aramî û nîzama wê pêk neyên. Di çarçoveya van analîzan de mirov dikare pirr baş fêhm bike ku avahiya Komarê ya xetimî ye, û timî pîrsgirêkan diafirîne di derketina PKK'ê de bi rola diyarker rabû ye. Salên 1970'î bi rastî demeke welê ye, gavavêtinên demokratîk bi hêz dibin. Darbeya 12'ê Adarê di wê hêzê de nebû vê pêvajoyê rawestîne. Hêzên civakî yên di damezrandina Komarê de bi bandor bûn ji nû ve derdikevin ser dika dîrokê; sosyalîzm, Îslamîgirî û milliyetgiriya Kurd di nava Komarê de ji xwe re li meşrûiyetê digeriyan. Bi daxwazên demokratîk têra xwe barkirî bûn. Eger ev daxwaz bi kirinên faşîstane û darbeyê nehatibûna tepisandin, bi demokratîkbûnê dikarîbûn bigihiştina çareseriyê. Lê belê tercîh kirin ku krîza li cem hêmanên modernîteyê û şerê sar bi rêbazên zordesttir û her diçe dibin

faşîst, dewam bikin. Komara Tirkiyê bû welatekî welê, herî zêde lê kontrola Gladîokaran bi şêwazekî dijwar meşiya. Rejîma 12'ê Îlonê weke mînaka vê kontrolê ya herî zêde mirovan bibizdîne pêk hat.

Ji ber şêweyê pêkhatina navxweyî ya Kurdan û ji ber aloziya li Rojhilata Navîn PKK bi temamî nehat tepisandin. Darbeya 12'ê Îlonê hema bêje di nava bîstûçar saetan de naverast bêdeng kiribû. Lê di mijara Kurdan de xapiyabû, ji ber ku sedemên hûrûkûr ên civakî hebûn. Bawer dikirin ku Kurd weke civak û gel qedandine. Piştî pelixandina isyanan û demeke asîmîlasyonê ya gelekî hişk pêk hatiye, yeqîn dikirin ku Kurd wê careke din bi ser xwe ve neyên. Nexasim di serî de çîna navîn û burokrasiya li ser bingehe hêmanên modernîteya kapîtalîst pêk hatibûn û mantalîteya (zêhniyet) nû ya civakî, difikirî ku Kurd ji nava pelên dîrokê hatine rakirin. Rola wan a di dîrokê de ji bîr kiribûn. Tek tûk ên mayî bi mexlûqên hov re wekhev didîtin. Tebeqeya jor ji zû ve bi helwesta ji qral bêhtir

qral radibû û bi vî awayî bi hosteyî rola xizmetkariya desthilatdariyê dewam dikir. Hêmanên terîqetgir û mîlîyetgir ên bi DYE'yê re di nava têkiliyê de, ji pêwendîdanîna bi berxwedan û azadiyê re zêdetir li ser zemînekî dijber dihatin bicihkirin. Di van şert û mercan de herçiqasî zirar û ziyaneke mezin li PKK'ê bûbe jî dikarîbû bi gundî û xizanên bajarî yên Kurmanc ên hêza civakî ya Kurd pêk tînin, têkiliyê deyne. Ji hestên welatparêzî, Kurdîti û awayê wan ên çandî sûd werdigirt û heta ew ji nû ve diafirandin. Tevî hemû pelixandin û parçebûnê di xwezaya civaka Kurdan de hêmanên avabûnê hebûn. Ya pêdivî pê hebû, bi kêmanî hestên welatparêziyê û hin têgînên serwestbûnê bûn. Li cem PKK'ya wê demê ev têgîn û hestên bi bandor têra xwe çêbibûn. Ji bo wê ya hewce kadroyên dîplomatîk û siyasî yên asta jor nebûn, ya girîng ew bû, diviyabû ev têgîn û hest bi lez biketana nava tevgerê. Hinek çalakiyên bi sînor têrê dikirin ku ev ast bihata bidestxistin.

Bi gavavêtina salên 1970î heta serê salên 1980'î bi vî awayî hat. Ji ber ku rejîma 12'ê Îlonê zêde zor bi kar anî, hêzên din ên çepgir û muxalif zû tepisandin û kengî rastiya Zindana Amedê bi çepergirtina li Rojhilata Navîn re bû yek, wê êdî destpêkirina pêvajoya 15'ê Tebaxa 1984'an zehmet nebûya. Ya rastî mirov dikaribû vê pêvajoyê di dema 1982'an de jî bida destpêkirin. Ji ber ku hin hêmanên li çiyê wezîfeya xwe baş bi cih neanîn pêngav paşve hat xistinî Tebaxa 1984'ê. Şerê Îran-Iraqê jî alîkarî kir ku ev çarçove pêk bê. Lê tevger ti demê ji Bakurê Kurdistanê kêmbû, hebûna xwe her parast. Mirov nikare behsa gerîllatiyeke hosteyane bike. Karîkaturê gerîllatiyê derket holê. Dewlet li benda pênvîgava 15'ê Tebaxê nebû û ev ji bo tevgerê avantaj bû, lê ev jî xirab hat bikaranîn. Tevî ku dewletan û hêzên Başûrê Kurdistanê muxalefet dikirin û destê xwe dixistin navê, çepergirtina li Rojhilata Navîn têrê dikir ku alîkariyê ji tevahî beşên Kurdistanê yên hatine parçekirin û Kurdên li Ewrûpayê bigire.

Kengî şêwazê destwerdana rejîma 12'ê Îlonê encamên bi kêr bên dan, bi desteka NATO'yê dema Rewşa Awarte û JÎTEM'ê destpê kir. Gladîo'ya NATO ya bi pêşengiya Elmanyayê ji 1985'an ve bi awayekî bi bandor ket dewreyê. Komployên Papa û Palme, herçiqasî di nava hesabên giştî de cihê xwe hebin jî yekser an jî neyekser girêdana xwe bi derketina gerîllayên li Kurdistanê re hene. Di pêvajoya derketina holê ya PKKê salên navbera 1973-1983'an de aliyê îdeolojîk, siyasî sereke bû, aliyê çekdarî piştî dihat ango di rola duyemîn de ye. Di gavavêtina 1984'an de aliyê wê yê çekdarî sereke bû, lê pêşketina xwe ya îdeolojîk û siyasî jî dewam dikir. Divê mirov gelekî li ser rola JÎTEM'ê û Rewşa Awarte bisekine. Tê zanîn ku di nava tevgerê û li derveyî wê de gelek çalakiyên birizînin pêk anîne. Çalakiyên di wan de li zarok jinan jî nehatine rehmê, pêk anîne, beşên divê nebin hedef bûne hedef, meylên heta dawiyê li gorî xwe û kêfa xwe û xwedîderneketina li wezîfeyên herî piçûk, mirov dikare di vê

çarçoveyê de bihesibîne.

Lê ya seyr û balkêş ew e, çiqasî hewl didan PKK'ê şeytanî nîşan bidin ewqasî jî PKK bi hêz dibû. Bi vê yekê jî mirov bi hêsanî didît ku gelê Kurd çiqasî tî bûye. Tevî ku ji Ermenî, Rûm û Suryaniyan zêdetir Kurd koçber kirin û ji tevahiya pêkanînên li wan kirin qatbiqat zêdetir bi serê Kurdan de anîn jî ev bi awayekî erênî li PKKê vedigeriya. Bêguman şert û mercên cografî û dîrokî di vê de bi tesîr bûn. Bersivdana daxwazeke dîrokî ango xwedîderketina li rûmeta mirovatîyê û parastina hebûna civakî, di pêşketinê de hêmana bingehîn a diyarker bû. Bi serê xwe meşa xwestekên dîrokî divê piçûk neyê dîtin.

Serokkomar Rêzdar Tûrgût Ozal ji 1992'an ve polîtîka wî ya der barê Kurdan de nedihat payîn. Em hinekî dereng li girîngiya wê hayil bûn. Şensê çareseriyê yê bi awayekî ciddî derket holê û bi mirina wî re hat pûçkirin, ez ji bo xwe timî weke zirareke dîrokî bi bîr tînim. Şensê çareserîya demokratîk ê Komarê pêkan bû, lê li

gorî min hin hêzên Gladîoyê bi zanîn ev firsend nedan. Serokê Fer- mandariya Giştî ya Artêşa Tirk ê wê demê Dogan Gureş di serê salên 1990'î de wexta ji Ingilistanê vedigeriya got “Ji bo îmhayê lampeya kesk ji min re vêxistin”. Ev gotina wî beşekî vê rastiye îfade dike. Piştî mirina Tûrgût Ozal darbeya Tansû Çillerê ket rojevê û bi vê re di nava artêşê û li derveyî wê de bêhejmar û li pey hev komplo pêk hatin, yek ji girêka sereke divê were vekirin ev e. Ji ber ku ajantiya CIA'yê ya Tansû Çillerê belgekirî ye, ev girêk hinekî sist bûye û ji hev hatiye derxistin. Kuştina gelek rewşenbîrên rastî yên Atatirkparêz û rûsîpiyên Kurd, bi hezaran kuştina mirovan bi awayekî mêrkujên wan nediya, valakirina gundan, bi awayekî cebanî mezinkirina Hîzbûllahê, li gorî min yek ji komployan herî mezin ên li ser Komarê ye. Dema Komarê ya isyankar û komploker a serdema Mistefa Kemal a salên navbera 1924-1927 bi bîra mirov dixê. Di van salan de jî hêmanên demokratîk ên di bingehe Komarê de

hatin tesfiyekirin. Ev rewş hê jî nehatiye zelalkirin. Lê eşkere ye ku di vê rewşê de yên bi serketin Împaratoriya Brîtanyayê û modernîteya kapîtalîst in. Di serê 1990'î de şensê çareseriya demokratîk bi komplo, isyan û kuştinên bi heman rengî û tesfiyeya Kurdan bê-encam hiştin û di vê de rola xurt a hegemonya û hevkarên derve divê piçûk neyê dîtin. Kêm mînak hene ku karibin weke alozî, tevkuji, provakasyon û tevgerên demokratîk ên di navbera salên 1993-1997'an de nîşan bidin bê ka kontrola hegemonîk li ser Komarê tê çî maneyê. Em behsa demekê dikin ku têra xwe balkêş e, û mînakên wê kêm tene dîtin. Ji ber ku di vê demê de wesfên dewletê yên huqûqî, civakî, demokratîk û laîk hatine tesfiyekirin, kontrol ketiye destê JÎTEMê, bi tevahî avahiyên yekdestdar ên hêmanên modernîteya kapîtalîst ji bo xizmetê di hewarê de hatine. Di dawîya vê demê de bi rêya Serokkomarê Sûrî Hafîz Esed rêzdar Necmedîn Erbakan û bi rêya Brukselê li ser navê Beşa Têkiliyên Civakî beşek ji nava

artêşê li têkiliyê geriyan û bersiveke erênî ji van lêgerînên wan re hat dayîn. Di navbera aliyên de danûstendina name û agahiyan pêk hat. Lê bi xistina Necmedîn Erbakan û bi derketina min a ji Rojhilata Navîn ev pêvajoyê ji bi ser neket. Li gorî min divê rola derdorên Gla- dîokar ên derve û hundir di vê serneketinê de piçûk neyê dîtin. Mumkîn bû ku pêşî li şerê di asta nîzm de, pevketin û krîza mezin a Komar hê jî di navê de ye, bihata girtin. Çi agirbesta yekalî çî jî rewşa têkiliyan derfet û îmkân dida vê yekê. Ev hewldan hatin tepisandin û bi zanîn ev pêvajoyê hat pûçkirin. Bi vî awayî jî şensê çareseriyê ji holê hat rakirin.

Paşê derketina min a Ewrûpayê û gera min a li çareseriyê, pirr eşkere bi destê Ingilistanê hat pûçkirin. Ingilistana bi rêveberiya Gladîo ya Atînayê re hevkarî dikir, bi balafireke taybet a ji Swîsreyê rakir ez revandim Kenyayê û ev bûyerê rastiyê têra xwe rave dike. Bêguman di operasyonê de welatên Ewrûpa yên endamên NATO'yê hemû hene, lê mejiyê rêveber

Ingilistan bû. DYE'yê jî operasyon bi awayekî fermî pêk dianî. Îsrailê jî rê nîşan dida û mayîna min a li Moskovê jî wê asteng kir, ya rastî berê hem li Kenyayê hem jî li Rojhilata Navîn eşkere ji min xwestibû ez xwe biavêjim wan û penaber bibim. Lê ez pê ewle nebûm û ti carî jî nefikirîm pê ewle bibim. Di şexsê min de dixwestin şensa azad a Kurdistan teslîm bigirin. Ez di vê mijarê de ji xwe piştrast bûm ku ez jî di navê de divê ti kesî curetî vê nekirana û lê nefikiriya. Gelekî balkêş e; dixwestin lîstikên li ser rêveberiya komarê li ser min bilîzin û bi rêya PKK'ê jî li ser Kurdistan. Dîsa yên li ser kar, hêmanên modernîteya kapîtalîst bûn ku bi hezar û yek benî bi hev ve girêdayî bûn.

Ji bûyerên di pêvajoya Îmraliyê de qewimîn min ders girt, lewma ez aram û bi sebir bûm. Di pêvajoya jêpîrsîn, dadgerî û girtinê de jî ez xwedî li vê helwesta xwe derketim. Kesên di jêpîrsînê de cih digirtin bi taktîkên rojane nêzîk bûn. Bisebîrbûn û aramiya min şaş şîrove kirin. Heman şîrove yê şaş di nava rêxistinê de û li

derveyî wê jî dihatin kirin. Lê tevî şîroveyên şaş hemûyan jî min sekin û helwesta xwe xira nekir. Di sala yanzdehmîn de jî Ez hê bi tena serê xwe xwediyê vê helwestê me. Tevahiya vê demê ez ji pêvajoyeke parastinê ya çar qonaxî bihurîm.

Qonaxa Yekemîn a Parastinê: Di dema dadgehkirinê de min bi pirtûkeke piçûk hewl da ‘Manîfestoya Çareseriya Demokratîk’ bînim ziman. Herçiqasî min baş neanîbe ziman jî ev pirtûka min ji bo çareseriya demokratîk di wê astê de bû ku kevirên çarqozî yên quncikan destnîşan bike. Heyf e ku ev ji aliyê derdorên siyasî û hukûmetê ve nehate nîrxandin. Pêvajo bi temamî bi serê xwe hat berdan û bawer kirin ku wê bi awayekî xweber çareser bibe. Serokwezîrê demê Rêzdar Bulend Ecevît hewl da ku hin gavên çareseriyê biavêje, lê ji aliyê hevparê wî yê koalîsyonê MHPê ve hat pûçkirin. AKP’ê tew nexwest pîrsgirêkê hîç fêhm bike. ‘Nexşeyeke Rê’ ya belkî berê hatiye xêzkirin di çarçoveya Bakurê Iraqê (Başûrê Kurdistanê) de kafî didît. Ji nameyên ku min ji rêveberiya jor û weke

serokwezîr min ji Rêzdar Abdullah Gul û Recep Tayyîp Erdogan re şandin û parastinên min ên ku di nava yanzdeh car cezayê hucreyê di nava hucreyê de kirî, bersiv negirtin. Heta bi sala 2005'an wext badilhewa çû. Pêvajoyeke nû ya çalakiyan xwe ferz kir.

Qonaxa Duyemîn a Parastinê: Ev parêznameya min ji du cildan pêk dihat û ji rûniştina pêşî ya doza li Dadgeha Mafê Mirovan a Ewrûpayê re bi navê 'Ji Dewleta Rahib a Sumer Ber Bi Şaristaniya Demokratîk Ve (Ber Bi Komara Demokratîk Ve)' hat pêşkêşkirin. Min bi vê parêznameyê xwe hûrûkûrtir li çareseriyê ceribandibû.

Qonaxa Sêyemîn a Parastinê: Ev parêznameya min bi navê 'Parastina Gelekî' hat weşandin û ji Avahiya Mezin a Dadgeha Mafê Mirovan a Ewrûpayê re hat pêşkêşkirin. Ev qonaxa sêyemîn bû. Di vê de pêkhatina pirsgerêka Kurd û çareseriyên wê yên muhtemel hatin berbiçavkirin.

Qonaxa Çaremîn a Parastinê: Ez vê pêvajoyê

weke pêvajoya çaremîn û dawî bi nav dikim ku ez hê jî di navê de me. Di vê pêvajoyê de li bin navê ‘Manîfestoya Şaristaniya Demokratîk’ min çar cildên parêznameyan temam kirin û cilda pêncan jî ez ê hewl bidim temam bikim. Ez niha bi navê ‘Nexşeya Rê’ pirtûkeke piçûk amade dikim ku ev weke şêweyê pêş ê cilda pêncemîn e. Çar cildên parêznameyan li gorî rêzê bi van navan hatin amadekirin: 1-Şaristanî, 2-Şaristaniya Kapîtalîst, 3-Sosyolojiya Azadiyê, 4-Li Rojhilata Navîn Şaristaniya Demokratîk. Cilda pêncan jî wê navê xwe ev be: Pirsgerêka Kurd û Çareseriya Neteweya Demokratîk (Parastina Kurdên Di Nava Pencê Qirkirina Çandî de).

Mirov dikare dema 25 salên dawî (1984-2009) ya têde têkoşîna çekdarî bi rola sereke rabû weke dema şerê heqîqetan binirxîne. Ji ber ku ji şerê rizgariya civakekê wêdetir, derxistina holê ya rastiyan îfade dike. Li nava dinyayê heqîqet berbiçavtir bûne. Pirsgerêkên civakî û dîrokî çiqasî heqîqetên der barê xwe de darî çav bikin,

ewqasî jî dikevin ser rêya çareseriyê. Jixwe serketinên eskerî heta nebin şerê rewa yên parastinê, bi tevahî dibin çavkaniya pirsgirêkan. Ji serketin an jî binketina şerê bîstûpênc salan wêdetir, ya girîng ew e, ev şer çiqasî bi roleke çareserker rabûye. Divê mirov bipirse, Şerên Sedsalê yên di navbera Ingilîstan û Franseyê de ji bilî ku piştrast bike Derya Manşê sînor e, wekî din bi kêra çi hatiye. Çaryekê sedsala bihurî di piştrastkirina hebûna Kurdistan de diyarker bû. Di dema pêşî de ji hedefên PKK'ê bû ku hebûna Kurdistan bi dewleta netewe tacîdar bike. Lê di dawiya demê de hat fêhmkirin ku ev tac hîç hewce nake, berevajî vê, ji sedan ezmûnî hat fêhmkirin ku wê bibe çavkaniya pirsgirêkên nû. Lewma pêkanîna siyaseta de- mokratîk a civakê manedar û çareserker bûye.

Serwextbûna li pêvajoyên veguherîn û pêşketina PKK'ê di heman demê de dihêle ku mirov bi awayekî têkûz li xwe jî serwext bibe. Di atmosfera şerê sar ê cîhana salên 1970'î de em difikirîn PKK'ê jî di nava bereya sosyalîzma

pêkhatî de bihesibînin. Bi kêmanî niyet wisa bû. Jixwe çeperên têde cih girtibû jî ev îfade dikir. Lê asta wê ya entelektuel, hestên şoreşgerî û asta wê ya têgînan, rê nedida ji vê astê bibihure. Xwezaya civakî ya Kurdan jî materyalê wê di wê rewşê de nebû ku bi têgîn û teoriyên modern were ravekirin. Îradeya şoreşgerî bêhtir diyarker bû. Ji îdeolojiyê zêdetir ji yana azad îlham dida. Ji lewra wexta ku sosyalîzma pêkhatî ji qîmeta xwe ket, pirr jê bi tesîr nebû. Ji partiyeke çepgir a modernîst wêdetir dişibiya tevgereke li ser hîmên exlaqî û baweriyê. Ne ku teorî tinebû, lê nîrxa bingeşîn a mirov bi hev ve girê didan exlaq û bawerî bû. Li cem civaka Kurd a di pêvajoya şer de belkî sermayeya herî girîng, hêza exlaq e ku hê jî pê hebûna xwe diparêz e, cesareta wî ye, û xweragirtina wî ye ku şert û mercên dijwar ên jiyanê diyar dikin. PKK'ê weke mînakên din modela partiyeke çepgir a modernîst zêde qebûl nekiribû û belkî ev jî yek ji sedemên bingeşîn ên hilberînerî û pêşketina wê bû. Cihêbûn û veqetînen ji PKKê nikaribûn

pêşiyê li pêşketina wê bigirin, di vê de jî hêmana herî girîng ew e, xwe ti carî zêde ber bi bayê partiya çepgir a modernîst û şêwazê wê yê jiyanê nexist. Ne bi tenê civak bi rengê PKKê pêk hat, ji ber rastiya civakî ya jê tê û bi hêza di nava wê de azadbûnê dayê, şerekî xurt ê navxweyî jî di nav refên wê de qewimî. PKK'ê herî zêde şerê civakî di nava xwe de meşand. Partiyê modernîst nikarîbû xwe li şerekî bi vî rengî yê navxweyî ragirtana, lê ji bo pêşketina PKK'ê têkûztir bibe bi tesîr bû.

Kengî PKK'ê dev ji hedefa xwe ya dewletbûnê berda û ket ser rêya siyaseta demokratîk, ev bû veguherîna bingeşê. Ne ku zehmet bû, dev ji avakirina dewleteke netewe ya sosyalîzma pêkhatî dihat berdan. Ji ber ku şêwazekî jiyanê hebû ti cudahiya xwe ji şêwazê jiyanê kapitalîst a li tevahiya cîhanê tinebû. Yan wê li dinyayeke din derfet û îmkânên jiyanê bidîta yan jî wê weke sosyalîzma pêkhatî ya jihevdeketî belav bibûya. Alîkariya herî mezin a pêvajoya Îmraliyê ew bû, li derve ez bi sînor li ser

çareseriya demokratîk radiwestiyam. Bi vê pêvajoyê re ev yek hûrûkûr hat meşandin. Axaftin û parêzname vê meşa hûrûkûr bi awayekî balkêş nîşan didin. Dewlet jî PKK jî demeke dirêj li vê rastiye serwext nebûn; mîna guhertineke taktîkî hesibandin. Hinekan ev bûyera guherînê bi awayekî mîna destpêka pêvajoya tesfiyeyê fêhm kir. Lê ya rastî, di teoriya siyaseta û agahîgirtina civaknasiyê de em hûrûkûr diçûn. PKK bi veguherîneke berfireh re rûbirû bû. Kesên bêberpirsiyarî ango kesên ji exlaq mehrûm ev kêliya veguherînê ji bo reva xwe kirin bahane û xwe ji vê dûr nekirin. Li hemberî ciddiyeta veguherînê di revên piştî salên 2000'î de qelsiya exlaqî hêmanekî diyarker e.

Dewlet û derdorên çepgir li bendê bûn ku PKK xwe bi xwe tesfiye bike. Ev helwesteke gelekî şaş û bêberpirsiyarî bû. Eger dewlet bêhtir bi berpirsiyarî rabûya piştî 1999'an veguherînên demokratîk ên dîrokî pêkan bûn. Ji ber ku bi awayekî hêja bersiva hewldanên yekalî nedihat

dayîn, bi rastî firsendeke dîrokî badilhewa ji dest diçû. Çepgirî bi ferdperestiya lîberal a pê diherifî ji dewletê zêdetir bêber- pirsîyarî tevdigeriya. Ji bo revê ti pîvana exlaqî nedibû ku bihata qebûlkin. Civak demeke dirêj nayên xapandin û ev yek careke din bi awayekî hêvî nedihat kirin di civaka Kurd de pêk hat. Êş û azarên pêk dihatin bi awayekî dijwar mirov hîn dikirin. Dilsoziyeke ji rêzê têrê dikir ku civak ji bo yekîti û azadiyê li ser piyan bimînin. Eger PKK bihata tinekirin jî civakeke her kêlî ji bo azadî û anora xwe rabe ser piyan hatibû avakirin, gel û ferdên azad pêk hatibûn.

Weke encam; pîrsgirêka Kurd nehatibû çareserkin, lê derfet û îmkânên çareseriyê têra xwe zêde bûbûn. Gotin di cih de be civak rabûbû ser piyan û li benda çareseriyê bû. Herçiqasî PKK'ê nikarîbû çareseriyên xwe bi awayekî yekalî pêşde bibe jî şensê çareserkinê bi hêz dewam dikir. Çaresariya dewleta netewe êdî şert nebû, lê li çareseriyên siyasî yên demokratîk ên naveroka wan têrûtijî pêşî hatibû vekirin.

Dewletê jî çareseriyên xwe yên yekalî ferz nedikirin. Êdî haya wê ji wê hebû ku wê weke berê hebûna xwe bi hişkînkare nikaibe dewam bike. Çareserîya eskerî jî bû şêwazekî çareseriyê ku betan ji rûyê xwe buhatir be. Hêza bêsînor dikare li xwediyê xwe jî vegere û pêvede. Jixwe rewş gihiştibû wê astê. Cihêbûn û ji hevdeketina di nava PKK'ê de bi heman rengî di nava dewletê de jî pêk dihat. Dewletê yekem car curet dikir ku di bin navê Ergenekonê de xwe dadgeh bike. Komara Tirkiyê di dîroka xwe de cara pêşî diket pêvajoya herî ciddî ya jêpîrsînê. Bêhejmar rastiyên dihatin înkarkirin êdî dihatin ziman.

Bêguman di vê pêvajoyê de bûyera herî girîng a qewimî, hevdîtina 27'ê Mijdarê di navbera Serokê DYE û Serokwezîrê Komara Tirkiyê de bû. Bi tevahî naveroka vê hevdîtînê nayê zanîn. Lê derket holê ku di berdêla tesfîyekirina têkoşîna çekdarî ya PKK'ê de gihiştin wê biryarê ku şêwazê rêveberîya berê yê Gladîoyê bi dawî bikin. Dadgehkirina Ergenekonê îfadeya berbiçav a vê yekê bû. Bi awayekî li salên

1923'an vegeriyan. Diwêrbûn ji şaşiyên heştê û pênc salan vegerin. Avakerên esasî yên Komarê ji nû ve digihîştin hev. Dîsa di demeke nazik a dîrokê de gav dihatin avêtin. Kurdên hatibûn parçekirin yekîti û yekparebûn dixwestin; hem jî li ser bingehe Mîsaqeke Mîllî ya nûvekirî. Dibe ku li dîrokê neheqiyên mezin bêne kirin, lê ti carî ji bîr nake. Roj tê, alî ji bo van neheqiyên ji holê rakin ji nû ve civanê didin hev. Bêguman çareserî pêk nehatiye, lê ketine ser rêya wê. Hêviyên li serê rê peyda bûne her roja diçe bi hêztir dibin. Potansiyela Komarê heye ku modela xwe ya demokratîk pêk bîne. Eger xwedî li mîrateya dewlemend a şaristaniyan derkevin, hêjayî ruhê yekîtiya bi biratiya hezar salan û ummetê derketiye holê bibin, wê ev potansiyel bi tenê modela xwe pêşkêş neke, ji bo tevahiya gelên herêmê yên bê şens bibe mînak. Di pîrsgirêka Kurd de gera li çareseriyê modelege demokratîk gengaz û ferz dike.

C- Di pîrsgirêka Kurd de çareseriyên muhtemel Hegemonya modernîteya kapîtalîst ji serê

sedsala 19. ve li Rojhilata Navîn dest bi bicihbûnê kir. Bi vê re pirsgirêkên civakî û îhtîmalên çareseriyê gihiştin qonaxeke nû. Pirsgirêk û rêyên çareseriyê yên xweserî serdema destpêkê û navîn ji nû ve, lê bi awayekî navenda wan guherî, ji aliyê şaristaniya hegemonîk a Rojava ya bi hêmanên nû bi gewde bûye, veguhezîn rojeva dîrokê. Pirsgirêka giştî ya Rojhilata Navîn ku jê re pirsgirêka Şerqê jî tê gotin û bi xwe em dikarin weke pêvajoya parçebûna Împaratoriya Osmanî bidin nasîn, li cem her civak, netewe û gelî tevî xisletên wekhev, bi xisletên cihêreng jî ket rojevê. Di serî de Erebi, Farsi, Tirkî, Kurdî, Ermenî, Rûmî, Suryanî û Cihû li ser bingeha milliyetan, di serî de Misilmantî, Xirîstiyantî, Mûsewîtî û laîktî li ser bingeha dîn û mezheban, wekî din li ser bingeha qadên bingeheke ên çînî, civakî, aborî, polîtîk, îdeolojîk û leşkerî her ku çû pirsgirêk bi rengekî berfireh qewimîn. Li pirsgirêkên kevin ên herêmê şêwe û naverokên nû zêde kirin, bi vî awayî herêm bû qadeke ku timî lê şer, pevçûn û

krîz hebin an jî kirin ku hebin. Serdestiyeke
temam a şaristaniya Rojava mewzûbehs bû. Ev
serdestî her ku bi hêz bû, li cem tevahiya welat,
netewe û civakan bivênevê pîrsgirêk û gera li
çareseriyê jî zêde bibûya.

Dîrok her tim bi serê xwe pîrsgirêkan pêk
nayîne; mekan û demên pîrsgirêk têde
diqewimin bi xwe re çareseriyên muhtemel jî
tînin. Ya girîng ew e, mirov rêyên çareseriyê yên
muhtemel û çav- kaniyên sereke yên pîrsgirêkan
û çareseriyên wan bi şert û mercên zeman û
mekan ve girêdayî bi awayekî rastî terîf bike û
wan ber bi bicihanînê ve bikişîne. Ji bo vê jî bi
awayekî têrûtijî guftûgokirin û zelalkirin gelekî
girîng e. Di rewşeke berevajî de hewldanên ji bo
guftûgo û çareseriyê wê bibe şer û pevçûna
koran. Di rewşa berbiçav a Rojhilata Navîn de
dused salên dawî yên di bin hegemonya
modernîteya kapîtalîst de derbas bûn hinekî jî bi
awayekî şerê koran pêk hat, pêk anîn. Bi giştî
em ji polîtîkayên parçe bike bi rê ve bibe heta bi
taktîkên rojane yên pêşdebirina hegemonyayê di

her qadê de, di encama pêkanîna gelek rêbazên cuda de ferd û beşên civakî yên neketibin şewkê nemaye.

Welatê Kurdistanê û civaka Kurd jî di serê wan civak û welatan de tînin ku herî zêde ji hegemonya modernîteya kapîtalîst bi tesîr bûne, parçebûne, bi pîrsgirêk, îmhî û serhildanan xeniqîne. Kurd û pêşiyên wan di serdemên destpêkê û navîn de weke civak û welat pêvajoyên bi heman rengî dîtin, lê wexta mêtinkarî û zordestiya di dema modernîteya kapîtalîst de jî li vê zêde bû, cara pêşî pêvajoyekê destpê kir ku hebûna wan bi awayekî ciddî û sistematîk ket tehlûkeyê. Bi ketina vê pêvajoyê re demeke welê bi tehlûke wê destpê bikarana ji aliyê çandî û fizîkî ve qirkirin wê timî biketa dewrê. Di nava vê çarçoveya giştî de paralel bi beridîna pîrsgirêka Kurdistan û Kurd re, çareseriyên muhtemel ên bi xwe re hildigirtin jî timî beridîn û veguherîn. Mirov dikare beridîn û veguherînê di bin sê sernavên sereke de binirxîne.

1- Çareseriya Îmhaker a Neteweyî ya Hegemonyadariya Modernîteya Kapîtalîst

Ev şêwazê çareseriyê yê sîstema kapîtalîst e. Li metropol û mêtîngehan bi şêwazekî dijwar bi şîddetê pêk tîne. Yekdestdariyên dewleta netewe, kapîtalîzm û îndustriyalîzm ku sê hêmanên bingeîn ên modernîteya kapîtalîst in, bikevin binyeya kîjan civaka neteweyî modela homojenkirina civakê pêk tînin û ji lewra timûtim hewce dibînin serî li polîtîkayên îmhî û înkare bidin. Ev polîtîka yan jî şêwazê rêvebirinê, li gorî berxwedana diyardeya civakî ya li beramberî xwe dikare bibe xwedî şeweyên cihê. Eger bixwaze hebûna civakî ya li beramberî xwe ji holê rake û di nava hêmanên xwe yê modernîteya kapîtalîst de bihelîne, zêdebûna şîddetê dikare heta bi qirkirinê biçe. Carnan civakan dikin hedef, mişextî cografyayên din ên dor li wan girtî dikin ku bi hêsanî asîmîle bibin. Ji gund, ji deşt û zozanan koçberkirina ber bi bajaran ve şeweyekî din ê şîddetê ye. Kampên komkirinê, zindan û

tevkujiyên girseyî şêweyên şîddetê yên hê dijwarkirî ne. Ji bo bi hêsanî rêve bibin welatê dapîr û bavpîran parçe dikin ku ev jî şêweyekî din ê şîddetê ye. Çi bi zorê çi jî bi amadekirina şert û mercan, asîmîlasyona tê kirin dikeve kategoriya şîddetê. Operasyon, bê kar û bê tenduristî hiştin, her cure qedexe, xebitandina bi nanozikê şêweyên şîddetê ne ku timî di dewrê de digirin. Tevî vê, civak an jî koma bûye hedef hê li ser piya mabe, lê tesfîyekirina wê bivê, hingê bi qirkirina fizîkî qirkirina çandî wê bê temamkirin.

Li Rojhilata Navîn, hêmanên cihêreng ên modernîteya kapîtalîst, rêveberiyên wan ên yekdestdar û nexasim şêweyên şîddetê yên hatin diyarkirin ji aliyê dewleta wan a netewe ve di şert û mercên zeman û mekanên cihê de li ser Kurdistan û Kurdan pêk anîn. Eger mirov van kirinan bi tenê bi rêveberiyên despotîk û dewletên netewe yên Tirk, Fars û Erebbî ve girê bide, ev ê bibe helwesteke qels û kêmtir. Hegemonyadariya navendî ya kapîtalîst a sereke

li ser kar nebe, ti rêveberiya despotîk an jî dewleta netewe bi tena serê xwe xwedî wê hêzê nîne ku şiddeta îmhaker a neteweyî pêk bîne. Eger sîstem destûrê nede, bixwaze jî nikare vê hêzê nîşan bide, eger nîşan bide jî mayînde nabe. Ji serê sed sala 19. heta bi salên 1945'an Împaratoriya Brîtanyayê di tevahiya seferên îmhaker ên neteweyî, tevkuji û par-çekirinên li ser Kurd û Kurdistanê de, di polîtîkayên mêtinkar ên xweserî dewletên netewe yên herêmê (Tirk, Îran, Ereb) de aliyek e. Eger Brîtanya û hêzên din ên hegemonîk nebin, statuya dused salên dawî ya Kurd û Kurdistanê destnîşan nabe û bi cih nayê anîn. Lê ev jî nayê wê maneyê ku bi tevahî berpirsiyarî ya metropolên emperyalîst e; hêmanên modernîteya kapîtalîst ên herêmê yên di çarçoveya sîstematîka wan de hatine avakirin, bêrehmtir û îmhakertir bûne. Yê ew xistine vê rewşa paşverû, şêwazê faşîst ê dewleta kapîtalîzmê, dewleta netewe û îndustriyalîzmê ye. Hêmanên behsa wan tê kirin, ji ber ku modernîteya

kapîtalîst dereng nas kirine û mîrateya çanda wan qels e, bi pirranî neçarî rêbazên înkarker û îmhakeriya neteweyî dibin. Kapîtalîzma tê pêkanîn, ji ber ku bi şêweyê yekdestdariya dewletê dibêride, talanker e, desteserker e, û heta karkeriya bi heqdest jî nameşîne yekser dimije û karê esas digire, divê bi vî awayî bi rê ve bibe.

Heman şêwazî li ser sektora taybet a hatiye dewlemendkirin jî ferz dikan. Eşkere ye ku ev şêweyê dewletê û sektora taybet a kapî- talîzmê îmhakarî û asîmîlasyona bi darê zorê di dewrê de negire bi hêsanî nikare xwe pêk bîne. Jixwe dewleta netewe bi xwe di rewşa patronê herî mezin ê kapîtalîst de ye. Ji bo li pêvajoyê serwext bibe, gelekî girîng e ku mirov dewleta netewe weke şêweyê herî rêxistinkirî û bihêzkirî yê kapîtalîzmê nas bike. ‘Muhendîstiya Civakê’ ya dewleta netewe, li ser navê etnîsîteya neteweya serdest weke çerxeke homojenkirina topyekûn heta tesfîyekirina ‘yên din’, bêrehm digire. Dewletên netewe yên Erebb, Tirk û Fars

ên li ser Kurd û Kurdistanê hatine avakirin bi vê fonksiyonê barkirî ne.

Divê mirov îndustriyalîzmê jî weke pêkanîneke yekdestdar û îmhakeriya neteweyî fêhm bike. Ji ber ku civaka cotkarî û gund xira dike, yek ji pêkanînên sereke yên modernîteyê ye ku bi awayekî berfireh qira civakê tîne. Îndustriyalîzma xwe disipêre enerjîya nukleer, komir û avê balansa avhewayê xira dike, hawîrdorê qirêj dike, bi jehrî û radyasyon dike, dihêle ku bi hezaran cihûwar tevî dewlemendiyên xwe yên çandî bêne valakirin û ev çavkaniya tehlû- keyekê ye ku ji qirkirinê wêdetir e. Talan û xirakirina bermahiyên dîrokî yên li Kurdistanê, bi awayekî azad venegotina Kurdan a çanda xwe, qedexekirina nirxên çandî û tinebûna azadiya perwerdeyê nîşan didin ku bi kêmanî bi qasî qirkirina fizîkî aliyên bi tehlûke yên rêveberiya şîddetê di warê qirkirina çandî de hene.

Ev hovîtiya civakî ya jêre çareserîya bi hêzê û eskerî tê gotin têkiliya xwe bi şêwazê pozîtîvîst

ê Darwînîzmê re heye. Li gorî po- zitivîzma Darwînîzmê yê bi hêz mafê xwe yê man û jiyane heye. Kurd yek ji wan civakan e ku çareseriyên îmhaker û zordest ên rê- veberiyên hêzên eskerî yên pişta xwe dane hêmanên modernîteya kapîtalîst heta dawiyê dîtine. Ermenî, Rûm, Suryanî, Bedewî û Tirkmen jî bûne qurbanên çareseriyên bi heman rengî. Fikra afirandina neteweya serdest a homojen bi temamî felaket e. Maneya her neteweya homojen îmhakirina bi hezaran nîrxên çandî ye. Li beramberî modernîteya kapîtalîst, bi taybetî jî li beramberî dewletdariya neteweyî serhildan û berxwedanên bi armanca bergiriya rûmet û parastina hebûnê tene kirin, bi sedema bê tewazuniya hêzan bi giştî bi tevkujiyan bi encam bûne. Her tevkuji gaveke çareserîya eskerî hatiye hesabandin. Piştî ku Kurdistan bi Peymana Qesr-ê Şîrîn (1639) du beşî kirin, tevî Mîsaqî Mîllîyê çarparçebûna wê pêk hat û bi vê felaket mezintir bû û vê jî hişt ku çareseriyên bi hêza eskerî zêdetir pêk bên. Li derdora nod salî her parçeyê Kurdistanê ji bo

çareseriyên bi hêza eskerî bû cihê ceribandînê. Îmajê ‘Kurdê paşverû û asî’ pirr bi zanîn afirandin û ji bo seferên xwe yê pelixandin û îmhayê kirin bahane.

Hêza civakî ya bingehîn a li pişt çareseriyê bi hêza eskerî, burokrasî û bûrjûwaziya çîna navîn a bi destê hêmanên modernîteyê hatiye pêkanîn e. Çîna behsa wê tê kirin, di nava înkara Kurdan de çavên xwe vekirine. Ji bo mezinbûna wê jî divê mêtîngehkirina Kurdan pêk bê û bi awayekî bê berdêl xwîna Kurdan birije. Kurd û Kurdistan ji bo vê çînê ji çavkaniyên malê xam ê xwezayî tene he- sibandin. Ti carî hêjayî kirdarî û sûbjetiye nayên dîtin, timî di rewşa obje de tene girtin û mehkûmî statuyeke koletiyê ya ji ya jinê kambaxtir kirine. Hêzên hegemon ên Rojava li gorî vê çîna navîn polîtîkayeke sist a mêtîngeriyê dimeşînin. Çîna navîn a behsa wê tê kirin, li ber hêzên hegemon ên Rojava radibe, ev ji xwesteka wê ya serxwebûn û azadiyê nayê; ditirse wê hêzên Rojava malê xam ji destê wê derxin û di şertên kêrhatîtir de bi rê ve bibin

ango dibizde ku li dijî wê bêne bi karanîn.

Ji salên 1920'an û virve li ser Kurd û Kurdistanê di bin siya hegemonên Rojava de, di berdêla tawîzên didin van hêzan de hevgirtineke çaralî ya zimnî û sergirtî mewzûbehs e. Hegemonên Rojava van çar dewletên netewe yên herêma ango dewleta Tirk, ya Îran, Sûrî û Iraqê ji bo çawa dixwazin bi rê ve bibin di binî re bi Kurd û Kurdistanê dilîzin û vî finasê xwe jî weke marîfetekê dizanin. Mîna ku destekê didin wan xwe nîşan didin, lê kengî digihîjin armanca xwe jî wan li naverastê dihêlin û vê yekê ji bo berjewendiyên xwe di cih de dibînin. Li dinyayê li ser ti gel û welatî evçend hêza eskerî nehatiye bikaranîn û dekûdolab nehatine gerandin. Ermenî, Rûm û Suryanî jî bûne qurbanê dekûdolabên bi vî rengî yên modernîteyê. Di sala 2003'an de bi hilweşîna dewleta netewe ya Iraqê re rêveberiyên Sûrî, Îran û Tirkiyê bizdiyan û ketin nava panîkê, lewma bi tevahî pirsgirêk û nakokiyên di navbera xwe de dan aliyekî, biratiya dîn a gelî xwe bi benê wê jî

digirtin ji bîr kirin û li dijî Kurdan hevgirtina pîroz nû kirin. Hêzên behsa wan tê kirin, hevgirtina ku li dijî ti dijminî pêk neanîbûn, bi lez li dijî Kurd û Kurdistanê pêk anîbûn û bêperwa xwe ji vê kirinê paşve nedabûn.

Kurd weke gelekî bêparêzer û bêhevgirtî li dijî van hegemonya û hevgirtinên qatbiqatî ji wan zêde serî rakirine, lê mîna hemdemiyên xwe ne karîbûne çareseriyên dewletdariya netewe û ne jî karîbûne çareseriyên neteweya demokratîk pêk bînin. Piştî jihevdeketina dewleta netewe ya Iraqê rê li hin hêzên Kurd vebû ku di çarçoveya çareseriyê dewleta netewe de dewleteke federe pêk bînin, lê zêde di rewşeke ewle de nîne. Ev pêkhatin ji bo Kurdan ne rizgarî ye, dixwazin ji bo hêzên mêtinkar û hegemonîk weke destikê kontrolê bi kar bînin. Polîtîka hêzê û çareseriyê eskerî li ser her parçeyê Kurdistanê û gelê Kurd ji bo gihiştina armancên xwe ji îdeyên xwe nehatine xwarê, lê di hêza xwe ya berê de jî nînin. Ji ber ku gelekî deşîfre bûye, bingehên wan ên hevkariyê jî hildiweşin. Çareseriyê bi

hêza eskerî ya dewletdariya netewe herî zêde beşê civakî yê pişt a xwe pê girê dide hevkartiya Kurd a ji rêûresmê ye. Lê têkoşîn û berxwedana ji sîh salî dibihure maskeya rûyê vê hevkartiyê gelekî aniye xwarê. Lewma rêûresma hevkartiyê deşîfre û teşhîr bûye. Di bêhêzbûna çareseriya eskerî de roleke mezin a dejenerebûna bingehe civakî yê hevkartiya Kurd heye.

Piştî ku hegemonya DYE'yê li Iraqê bi cih bû, pêkanînên kevneşop ên Gladio'ya NATO li ser Kurd û Kurdistanê zemînê xwe teng bû ango rêbazên kontrgerîlla bi şêweyê berê li ser Kurd û Kurdistanê wê nikarîbûna bimeşînin. Tengezariya di navbera Komara Tirkiyê û DYE'yê de li ser helwesta li beramberî PKK'ê û Dewleta Federe ya Kurd de pêk hat, bi lihevkirina Waşingtonê di sala 2007'an de gihişt qonaxeke nû. Mirov wer fêhm dike ku di berdêla çekberdana PKK'ê de, di çarçoveya dewleta netewe de li ser çareseriyeke çandî, siyasî, civakî û ekonomîk a têde çareseriya eskerî bi rola sereke nîne, li hev hatiye kirin.

Dadgehkirina Ergenekonê bi vê lihevkirinê re têkildar e. Divê mirov di gavavêtina têkiliyên asayî yên bi Dewleta Federe ya Kurd re para vê lihevhatinê bibîne. Bi vî awayî pêkanînên rêveberiya dewletdariya netewe ya Tirk li ser Kurd û Kurdistanê neçar man veguherin. Du lingên din ên modernîteyê, rêjeyên karê yên sermayeyê yên tengavbûyî û berjewendiyên wê yên îndustriyel ên li ser ekonomiya Iraqê jî di vê de gelekî bi tesîr bûn. Polîtîkaya nû ya Komara Tirkîyê der barê Kurd û Kurdistanê de giraniya xwe ya bi rêya eskerî kêmkir û giraniya xwe da ser po- lîtîkayên qadên ekonomîk, civakî, siyasî û çandî yên deriyên wan lihevkirinê vekirî. Bêguman ev bûyer û pêşketineke girîng e; ev bûyer û pêşketineke welê ye, li ser tevahiya Kurd û Kurdistanê ango li Rojhilata Navîn encamên wê yên girîng dikarin çêbibin.

2- Çareserîya Dewletdariya Netewe ya Federalîst a Kurd

Ev çareserîya xwe disipêre Başûrê Kurdistanê û Kurdên wir, şêwazê çareseriyê yê hêzên

hegemonîk ên Rojava nîşan dide. Ji ber ku ev hêz bawer nakin wê çareseriyên dewletdariya netewe ya faşîst a xwecihî demeke dirêj serketî bin û ji ber ku ev şêwazê çareseriyê ji bo bicihbûna wan a herêmê li cih nîne, çareseriya dewletdariya netewe ya federalîst xwe ferz dike. Bi vî awayî, hem bicihbûna wan a li welatê pêwendîdar hem jî dewletdarên netewe yên xwecihî û hê- manên din ên modernîteyê bi xwe ve girê didin û ji bo pêşdebirina vê, ev çareseriya xwe disipêre Kurdên Başûr bi rola qeraseyekî ewle radibe. Di vê çarçoveyê de dewleta netewe ya Kurd a bi temamî ser- bixwe di cih de nîne û ji ber ku wê bi heman rola qerase ranebe nayê tercîhkirin. Hêmanên modernîteya kapîtalîst a Kurd, ji ber ku polîtîkayên hevkartiyê yên kevneşop têra xwe teşhîr bûne û ji ber ku bersiva berjewendiyên wan nade, ber bi çareseriya federalîst ve gav diavêjin. Divê mirov Dewleta Federe ya Kurd a li Bakurê Iraqê (Başûrê Kurdistanê) bi tenê weke veguherîna bûrjûwaya li herêmê nebîne, di

heman demê de divê mirov wê weke veguherîna tevahiya çîna bûrjûwa ya hevkar a li Kurdistanê bibîne. Bingehê wê kevin e. Di tevahiya serhildan û rêxistinên mîlîyetgir de çareseriyên bi vî

rengî timî weke hedef hatine diyarkirin. Tevî rewşa wan a belawela û di nava xwe de parçebûyî, mirov dikare rewşa nû ya van hêzan weke modernîteya kapîtalîst a Kurd binirxîne.

Bi taybetî berxwedana sîh salên dawî ya PKK'ê ew jî neçar kirine ku piştgiriya hev bikin û li çareseriyêke federalîst bigerin. Herçiqasî belawela û pîrrserî bin, û dîsa di asta îdeolojîk-polîtîk de qelsiyên wan hebin jî li dora Dewletdariya Netewe ya Kurd a Federe wê di şêwazê xwe yê çareseriyê de israr bikin. Dewletên netewe yên cîran ên xwecihî ango Tirkîyê, Îran, Sûrî û heta dewleta netewe ya navendî ya Iraqê, çiqasî li ber rabin û qebûl nekin jî îhtî- maleke zêde ye ku bi desteka hegemonya kapîtalîst a global hebûna xwe mayînde bikin. Hegemonya global vê modela

çareseriyê ji bo berjewendiyên xwe li cih dibîne ku li tevahiya Rojhilata Navîn pêk bîne. Çarenûsa şêwazê çareserîya federalîst girêdayî bûrjûwa dewleta netewe ya serdest û burokasiya wê ye ku rast li nasnameya Kurd serwext bibin û jêre rêz bigirin. Ezmûna li Iraqê nîşan dide ku hê negihîştîye asta em behsa wê dikin. Helwesta dewleta netewe ya Ereb a Sûrî ew e, Kurdan li derveyî civaka dewletê dihesibîne. Xwe nade ber ku Kurdan weke welatî jî qebûl bike. Milliyetgiriya Şîa ya hişk a Îranê ji diyardeya Kurd re xerîb e, û di asîmîlekirina Kurdan de bêkêr e. Ji bo rêveberîya eyaletan a ji rêûresmê li gorî hêmanên modelan veguhere jêre hinekî dem divê. Rêveberîya heyî ji federalîzmê dûr e. Dibe ku bûrjûwaziya çîna navîn a Tirk û burokasiya wê zûtir ji zêhniyeta înkarker û asîmîlasyonîst rizgar bibe. Ji ber ku giraniya girseya Kurd bi Komarê re û di pêkhatinên berê yên dewletê de bi tebeqeya jor a Tirk re gelekî hevkarî kirine, ev dikare rê li ber şoreşa zêhniyetê veke.

Jixwe zehmet nîne ku şîrîkatiya wan a stratejîk di pêvajoya rizgariya Komarê de bi bîr were anîn. Eger li dîroka hevpar serwex- tiyeke rast bibe, di nava avahiya dewletê de bivênevê di warê qe- bûlkirina Kurdan de pêşketin ê bibin. Tirk weke millet têra xwe xwedî ezmûn in, pê dizanin di demên krîtîk de bêtî Kurdan mayîn felaketeke stratejîk e. Di demên asayî de federalîst nebe jî bi vê rewşa qebûlê ceribandînên ji bo jiyana hevpar zehmet nebin. Weke civak ketina zikhev bi pêş ketiye û ev dikare ji bo îradeya jiyana hevpar were bikaranîn. Ji ber ku îdeolojiya neteweperest û milliyetgir teşhîr bûye û kokên dîrokî yên têgihîştina ummet-millet kûr diçin, pêkan e ku ev ji bo demokrasiya muhafezekar were bikaranîn û di rewşeke welê de hevkarîya Kurd a ji rêûresmê jî wê van refan tercîh bike. Rastiya berbiçav a diqewime jî ber bi vî aliyê me diyarkirî diberide. Herçiqasî çareserîya bi şewazê eskerî li ber derî were sekinandin jî bi kêmanî di çarçoveya azadiya fikrê de guftû-

gokirina federalîzmê mumkîn e.

Hem çareseriya bi hêza eskerî hem jî çarseriya federalîst a bi hevkarî, kapasîteyên herduyan yê civakî teng in. Çareseriyeke li gorî berjewendiyên tevahiya Kurdistan û civakên cîran nîne. Ev modelên çareseriyê di navbera tebeqeya jor û modernîteya kapîtalîst de modelên çareseriyê yê li ser li hev kirine, nîşan didin. Çiqasî ji beşê jêr ê civakê bitirsîn, ewqasî xwe nêzî pêdiviya bi çareseriyê dîkin. Çareseriya li cem tevahiya tevgerên rizgariya neteweyî û sendîkavaniya çîna navîn, çareseriyeke çîna navîn e. Çareserînebûna pîrsgirêkên heyî bi vê çîna navîn re têkildar in. Her çînek kapasîteyeke xwe ya çareseriyê heye. Ji bo ku pîrsgirêkên civakî ji binî ve û bi kok bîne çareserkirin, divê hêmanên civakî yê de- mokratîk ên li derveyî hêmanên modernîteya kapîtalîst bikevin dewrê û bi rola xwe ya dîrokî rabin. Ji bo modernîteya kapîtalîst a Kurd pêk bê dîrok derfet û îmkanên pêdivî bi wan hene nadiyê. Lêgerînen çareseriyê yê ber bi dewleta netewe ve di wê hêzê de

nînin ku ji federalîzmê bibihurin. Federalîzm bi serê xwe nikare di çareserkirina pirsgirêkên civakî yên Kurd de ku ketine qonaxa krîza akût, têrê bike; bi tenê dikare di çareserîya neteweya demokratîk de bi rola xwe rabe û bi vî awayî dikare fikarên ji kê-mayîna wê çêbûne ji holê rake.